

Latvijas Republikas
Nacionālais ziņojums par Padomes 2011.gada
19.jūlija Direktīvu 2011/70/EURATOM, ar ko
izveido Kopienas sistēmu lietotās kodoldegvielas
un radioaktīvo atkritumu atbildīgai un drošai
apsaimniekošanai

Klimata un enerģētikas ministrija
Valsts vides dienesta Radiācijas drošības centrs

2024.gada augusts

SATURS

Ievads.....	3
1. Izmaiņas normatīvo aktu jomā	5
2. Darbības joma un radioaktīvo atkritumu uzskaitē (2. pants, 12. panta 1.punkts un 14. panta 2.punkta b) daļa).....	7
3. Vispārīgie principi un valsts sistēma (4. un 5.pants).....	8
3.1. Politika, sistēma un vispārīgie principi (4.pants).....	8
3.2. Radioaktīvo atkritumu pārvaldības uzraudzības sistēma (5.pants).....	11
4. Kompetentā regulatīvā iestāde (6.pants)	15
4.1. Regulatīvas iestādes izveidošana un uzturēšana (6.panta 1.punkts).....	15
4.2. Regulatīvās iestādes neatkarības no citām iestādēm vai organizācijām nodrošināšana (6.panta 2.punkts).....	15
4.3. Juridisku pilnvaru, cilvēkresursu un finanšu resursu piešķiršana regulatīvajai iestādei (6.panta 3.punkts).....	16
5. Licences turētāji (7.pants)	18
5.1. Licences turētāja (operatora) atbildība (7.panta 1.punkts)	21
5.2. Licences turētāja pienākums regulāri novērtēt un pārbaudīt, un uzlabot radioaktīvo atkritumu pārvaldības objektu un darbību ar radioaktīvajiem atkritumiem drošību (7.panta 2. un 3.punkts) ...	22
5.3. Licences turētāja pienākums izveidot un ieviest pārvaldības sistēmas (7.panta 4.punkts).....	24
5.4. Licences turētāja pienākums paredzēt un uzturēt pietiekamus finanšu resursus un cilvēkresursus (7.panta 5.punkts).....	26
6. Zināšanas un prasmes radioaktīvo atkritumu pārvaldības jomā (8.pants)	26
7. Finanšu resursi (9.pants).....	28
8. Sabiedrības informēšana (10.pants).....	29
9. Valsts programma (11. un 12.pants).....	32
10. Pašnovērtējums un starptautiskais novērtējums (14. panta 3. punkts)	35
11. Nākotnes plāni, kā uzlabot radioaktīvo atkritumu drošu un atbildīgu pārvaldību.....	35
Kopsavilkums	37
Pielikums	38

Ievads

Latvijas Republikas ziņojums sagatavots saskaņā ar Padomes 2011. gada 19. jūlija Direktīvas 2011/70/Euratom, ar ko izveido Kopienas sistēmu lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu atbildīgai un drošai apsaimniekošanai (turpmāk – Direktīva 2011/70/Euratom), 14. panta 1. punktu. Sagatavotais ziņojums ir ievietots Valsts vides dienesta tīmekļa vietnē (<https://www.vvd.gov.lv/lv/zinojumi-radiacijas-drosibas-un-kodoldrosibas-joma>).

Ziņojums sniedz informāciju par to, kā Latvijā tiek ieviestas un īstenotas Direktīvā 2011/70/Euratom noteiktās prasības, nodrošinot augstus drošības standartus radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas jomā. Ievērojot Direktīvas 2011/70/Euratom 15. panta 2. punktā noteikto, ka tām Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalstīm, kurās neveic darbības ar kodoldegvielu, nav jātransponē un jāīsteno direktīvā noteiktās prasības attiecībā uz lietoto kodoldegvielu, un Latvija ir viena no šīm ES dalībvalstīm, tad ziņojumā lietotās kodoldegvielas jautājumi nav iekļauti.

Latvijai kā ikvienai valstij ir jānodrošina videi un iedzīvotājiem draudzīga radioaktīvo atkritumu pārvaldības sistēmas attīstība valstī.

Valsts uzraudzību un kontroli radiācijas drošības un kodoldrošības jomā nodrošina Valsts vides dienesta Radiācijas drošības centrs (turpmāk – VVD RDC).

Latvijā ir tikai viena radioaktīvo atkritumu glabātava, kurā var apglabāt vai ilgstoši glabāt radioaktīvos atkritumus. Radioaktīvo atkritumu **glabātava „Radons”** (turpmāk – glabātava „Radons”) ir izveidota 1962. gadā. Glabātava „Radons” atrodas Ķekavas novadā, kas ir aptuveni 35 km attālumā no Rīgas pilsētas un 5 km attālumā no Baldones pilsētas. Glabātavā „Radons” tiek apglabāti zemas radioaktivitātes radioaktīvie atkritumi, vidējas radioaktivitātes radioaktīvie atkritumi tiek glabāti ilgtermiņā.

Glabātavu „Radons” apsaimnieko valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību „Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs” (turpmāk – LVĢMC), kura valstī ir vienīgā iestāde, kas nodrošina radioaktīvo atkritumu apstrādi, pārstrādi, ilgstošu glabāšanu (ilgtermiņa glabāšanu) un apglabāšanu. LVĢMC vienlaikus apsaimnieko arī vienīgo kodoliekārtu Latvijā - **Salaspils kodolreaktoru**, un nodrošina tā likvidēšanas un demontāžas procesu. Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā radītie radioaktīvie atkritumi būs lielākais apjoms glabātavā „Radons”. Kopumā Latvijā katru gadu tiek radīts ļoti neliels apjoms radioaktīvo atkritumu ($< 1 \text{ m}^3$).

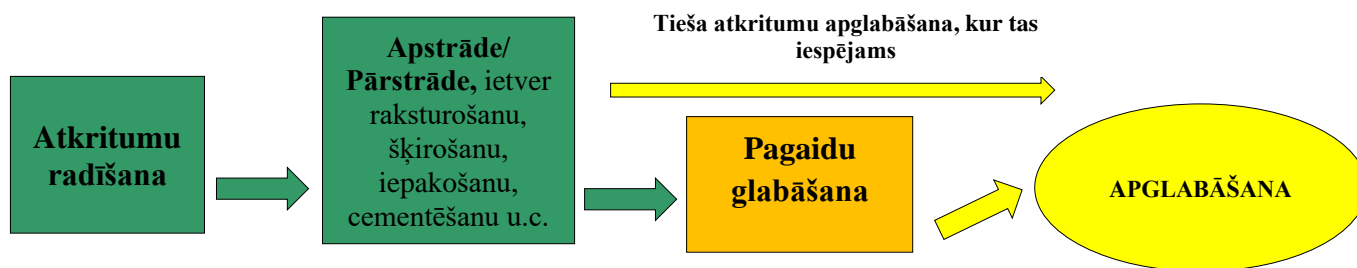
Salaspils kodolreaktora īpašnieks uz šī ziņojuma iesniegšanas brīdi ir Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (turpmāk – VARAM), bet nekustamā īpašuma valdītājs ir LVĢMC. Saskaņā ar Ministru kabineta 2024. gada 7. jūnija rīkojuma Nr. 446 “Par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības

ministrijas un Klimata un enerģētikas ministrijas reorganizāciju” 2. punktu Klimata un enerģētikas ministrija (turpmāk – KEM) ar 2024. gada 1. jūliju ir pārņēmusi no VARAM vides aizsardzības politikas jomu (izņemot dabas aizsardzības jomu) un saskaņā ar 5. punktu KEM ir VARAM pārvaldes uzdevumu, tiesību, saistību, mantas, personāla resursu, tiesvedību, lietvedības un arhīva pārņēmēja attiecībā uz vides aizsardzības politikas jomu.

Salaspils kodolreaktors tika uzbūvēts un iedarbināts 1961. gadā. Salaspils kodolreaktors bija zinātniskais ūdens - ūdens baseina tipa reaktors, kas pašlaik ir likvidēšanas stadijā. Ar Ministru kabineta 2004. gada 30. novembra rīkojumu Nr. 958 „Par Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un demontāžas koncepciju” ir apstiprināta Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un demontāžas koncepcija, kura paredz likvidēt Salaspils kodolreaktoru nepilnā apjomā, izveidot radioaktīvos atkritumus no reaktora teritorijas, neveicot pilnu teritorijas sanācību un nodrošinot valsts uzraudzību 60 gadu ilgā periodā.

Lai nodrošinātu Salaspils kodolreaktora likvidēšanas gaitā radušos radioaktīvo atkritumu apglabāšanu, nepieciešams izveidot papildus tilpumu glabātavā „Radons”, līdz ar to šobrīd aktuālie risināmie jautājumi ir valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu - Salaspils kodolreaktora likvidēšana un glabātavas „Radons” paplašināšana (radioaktīvo atkritumu tvertnes un ilgtermiņa glabātavas būvniecība).

1.attēls. Radioaktīvo atkritumu pārvaldība¹

¹ Sistēmas katrā posmā notiek informācijas dokumentēšana.

1. Izmaiņas normatīvo aktu jomā

Ir izstrādātas jaunas Vides politikas pamatnostādnes 2021.-2027.gadam² (turpmāk – VPP2027), kas ir valsts politikas plānošanas dokuments, kurā iekļauti rīcības virzieni arī jonizējošā starojuma avotu drošai apsaimniekošanai. VPP2027 3. pielikums ir Radiācijas drošības programma (turpmāk – Programma), kurā iekļauti rīcības virzieni gan jonizējošā starojuma avotu drošai apsaimniekošanai, gan radioaktīvo atkritumu pārvaldībai, līdz ar to Programma satur arī radioaktīvo atkritumu pārvaldības programmu, nodrošinot Direktīvas 2011/70/Euratom prasību ievērošanu.

Programma izstrādāta balstoties uz principiem, kuri izriet no Latvijas un starptautiskajiem dokumentiem. Programmas mērķis ir nodrošināt videi un iedzīvotājiem drošu jonizējošā starojuma avotu un radioaktīvo atkritumu pārvaldības sistēmas attīstību valstī.

Likumā “Par radiācijas drošību un kodoldrošību” 2024. gada 28. maijā veikti grozījumi, precizējot terminu “radioaktīvo atkritumu pārvaldība”, kā arī likums papildināts ar normu, ka tiek veiktas pētniecības un attīstības darbības, lai nodrošinātu radiācijas drošības pasākumu īstenošanu ar radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu saistītu zināšanu un prasmju ieguvī. Minētie grozījumi veikti, lai nodrošinātu Direktīvas 2011/70/Euratom prasību ievērošanu. Papildus ar likuma grozījumiem tika pilnībā pārņemti Starptautiskās atomenerģijas aģentūras dokumentos definētie 10 radiācijas drošības pamatprincipi.

Ievērojot problemātiku no radiācijas drošības viedokļa ar ievesto koksni no trešajām valstīm, tika izstrādāti un pieņemti Ministru kabineta 2020. gada 15. septembra noteikumi Nr. 576 “Prasības aizsardzībai pret jonizējošo starojumu, ko izraisa radionuklīda cēzija 137 saturs koksnē, kas ievesta Latvijā no citas valsts”, kuri stājās spēkā 2021. gada 1. aprīlī. Šajos noteikumos noteikts pieļaujamais radioaktivitātes limits cēzijam Cs-137 koksnē, lai varētu ievest koksni no trešajām valstīm, kā arī noteikti radioaktivitātes limiti cēzijam Cs-137 koksnes pelnos, lai būtu definēts pelnu turpmākais izmantošanas veids, arī limits, kad koksnes pelni apsaimniekojami kā radioaktīvie atkritumi.

Lai sakārtotu atkritumu apsaimniekošanas sistēmu valstī atbilstoši Padomes 2013. gada 5. decembra ar ko nosaka drošības pamatstandartus aizsardzībai pret jonizējošā starojuma radītajiem draudiem un atceļ Direktīvu 89/618/Euratom, Direktīvu 90/641/Euratom, Direktīvu 96/29/Euratom, Direktīvu 97/43/Euratom un Direktīvu 2003/122/Euratom (turpmāk – Direktīva 2013/59/Euratom), prasībām, 2021. gada 6. jūlijā pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 464 "Finanšu nodrošinājuma noteikumi darbībām ar augstas radioaktivitātes slēgtiem jonizējošā starojuma avotiem". Noteikumi nodrošina iespēju risināt potenciālus gadījumus, ja valstij jānodrošina augstas radioaktivitātes slēgta jonizējošā starojuma avota droša apsaimniekošana, jo

² Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2022. gada 31. augusta rīkojumu Nr.583 „Par Vides politikas pamatnostādnēm 2021.–2027. gadam”

operators, kas veic darbības ar augstas radioaktivitātes slēgtu jonizējošā starojuma avotu atzīts par maksātnespējīgu vai pārtrauc uzņēmējdarbību, kā arī, ja avots kļuvis par lietošanā neesošu slēgtu starojuma avotu, ja operatoram izsniegtās licences darbības termiņš ir beidzies, tās darbība ir apturēta vai licence ir anulēta. Finanšu nodrošinājuma prasības neattiecas uz radioaktīvo atkritumu pārvaldības objekta operatoru, jo šis operators ir vienīgais operators, kas tiesīgs veikt augstas radioaktivitātes slēgtu starojuma avotu apsaimniekošanu pēc to lietošanas izbeigšanas.

Lai efektīvizētu radiometrisko kontroli uz valsts robežas, tika izstrādāti un 2021.gada 23. novembrī pieņemti grozījumi Ministru kabineta 2015. gada 22. septembra noteikumos Nr. 535 "Kārtība, kādā veic preču, bagāžas, personu un transportlīdzekļu radiometrisko kontroli robežšķērsošanas vietās, un prasības radiometriskajā kontrolē iesaistīto personu apmācībai radiācijas drošības jautājumos"³. Noteikumos izmaiņas veiktas, precizējot radiometriskās kontroles veikšanas kārtību attiecībā uz jonizējošā starojuma līmeni, kad nepieciešams sagatavot ziņojumus par paaugstinātu jonizējošo starojumu, dabiskas izcelsmes radionuklīdus saturošu materiālu kontroli, kā arī medicīniski apstaroto personu kontroli. Izmaiņas stājās spēkā 2022.gada 1.janvārī un to rezultātā operatīvāk notiek kontrole uz valsts robežas.

Latvija izpilda uzņemtās starptautiskās saistības, tādējādi nodrošinot nacionālās radiācijas drošības sistēmas atbilstību augstiem drošības standartiem. Lai pārliecinātos par nacionālo prasību atbilstību starptautiskajām normām, Latvija, 2019. gadā uzņēma divas starptautisku ekspertu komandas (Integrētais infrastruktūras pārskata novērtējums (IRRS) un Integrētais valsts radioaktīvo atkritumu un lietotās kodoldegvielas, likvidēšanas un vides sanācijas sistēmas pārskata novērtējums (ARTEMIS)), kuras veica visaptverošu radiācijas drošības jomas novērtējumu Latvijā, tajā skaitā – darbības ar jonizējošajiem starojuma avotiem, radioaktīvo materiālu transportēšanu, radiācijas objektu demontāžu un likvidēšanu, radioaktīvo atkritumu pārvaldību un gatavību un rīcību radiācijas avārijās, kā arī darbinieku aizsardzību, iedzīvotāju aizsardzību un pacientu aizsardzību medicīniskajā apstarošanā. Novērtējumu ietvaros Latvijai tika sniegtas rekomendācijas radiācijas drošības sistēmas pilnveidošanai, kuru ieviešana tika uzsākta pēc novērtējumu pabeigšanas. Rekomendācija tika adresēta gan uzraudzības iestādei VVD RDC, gan arī valdībai. Progresu attiecībā uz rekomendāciju ieviešanu vērtēs neatkarīgā IRRS starptautiskā starpposma novērtējumā, kuru Latvija uzņems 2024. gada oktobrī.

³ Ministru kabineta 2021. gada 23. novembra noteikumi Nr. 766 "Grozījumi Ministru kabineta 2015. gada 22. septembra noteikumos Nr. 535 "Kārtība, kādā veic preču, bagāžas, personu un transportlīdzekļu radiometrisko kontroli robežšķērsošanas vietās, un prasības radiometriskajā kontrolē iesaistīto personu apmācībai radiācijas drošības jautājumos""

2. Darbības joma un radioaktīvo atkritumu uzskaitē (2. pants, 12. panta 1.punkts un 14. panta 2.punkta b) daļa)

Radioaktīvo vielu pielietojums Latvijā šobrīd ir ļoti neliels. Vidēji gada laikā tiek nodoti apglabāšanai vai ilgstošai glabāšanai mazāk par 1 m³ radioaktīvo atkritumu.

Glabātava "Radons" ir pievirsmas glabātava, kurā ir izveidotas septiņas radioaktīvo atkritumu apglabāšanas tvertnes, no kurām 1. – 6. tvertnē ir apglabāti radioaktīvie atkritumi un 7. tvertnē radioaktīvi atkritumi tiek vēl glabāti, ievērojot, ka tvertne nav vēl aizpildīta. Tāpat glabātavas "Radons" teritorijā ir pagaidu glabātava, kurā radioaktīvie atkritumi tiek glabāti ilgtermiņā.

Kopējā radioaktīvo atkritumu radioaktivitāte glabātavā "Radons", ievērojot radioaktivitātes sabrukšanu, 2024. gada sākumā sastādīja 236 TBq un kopējais tilpums ~ 900 m³ (kopā ar konteineriem un betonu), no kuriem apglabāto radioaktīvo atkritumu apjoms ir aptuveni 818 m³ (zemas un vidējas radioaktivitātes atkritumi) un glabāšanā esošo radioaktīvo atkritumu kopējais apjoms (uz 2023. gada beigām) sastāda aptuveni 75,1 m³ (zema un vidēja līmeņa atkritumi) (skatīt pielikumu).

2023. gadā Latvijā darbojas 974 operatori, kuri veic darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, un kurus uzrauga un kontrolē VVD RDC. No šiem operatoriem tikai 28 ir tādi operatori, kuri strādā ar radioaktīvo vielu saturošajiem avotiem un kuru darbības rezultātā rodas vai potenciāli radīsies radioaktīvie atkritumi. Nepieciešams ņemt vērā, ka vairāki operatori (vairāk par 10), kuri lieto slēgtos starojuma avotus, ir noslēguši līgumus par avotu atpakaļizvešanu pēc to lietošanas termiņa beigām uz to valsti, no kurienes tie ievesti. Tāpat ir arī vairāki operatori, kuri lieto īsdzīvojošos radionuklīdus saturošus starojuma avotus. Pēc šo avotu lietošanas rodas tādi radioaktīvie atkritumi, kurus nav jāapglabā glabātavā "Radons", jo tie tiek glabāti līdz sabrukšanai un pēc tam tiek izklaidēti vidē.

Lielākais radioaktīvo atkritumu radītājs būs Salaspils kodolreaktors, kura likvidēšanu, pietiekoša finansējuma apstākļos, plānots uzsākt tuvākajā nākotnē. Pašreiz novērtētais radioaktīvo atkritumu tilpums, kas radīsies Salaspils kodolreaktora likvidēšanas procesā, ir 1200 m³ (zemas un vidējas radioaktivitātes atkritumi). Izstrādājot reaktora likvidēšanas plānu un būvprojektu, tiks arī precīzāk novērtēts radīto atkritumu apjoms un to sastāvs.

Latvijā nav tādu dabiskas izcelsmes starojuma avotu un darbību ar šāda veida avotiem, lai būtu nepieciešams risināt jautājumu par to radīto radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas un apglabāšanas problēmām.

3. Vispārīgie principi un valsts sistēma (4. un 5.pants)

3.1. Politika, sistēma un vispārīgie principi (4.pants)

Radiācijas drošības un kodoldrošības jomā ir izstrādāti normatīvie akti atbilstoši ES prasībām un starptautiskajām rekomendācijām. Jaunu normatīvo aktu vai grozījumu izstrāde spēkā esošajos normatīvajos aktos galvenokārt saistīta ar jaunu ES normatīvo aktu pieņemšanu vai to grozīšanu, ievērojot arī Starptautiskās atomenerģijas aģentūras rekomendācijas.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2024. gada 7. jūnija rīkojuma Nr. 446 "Par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Klimata un enerģētikas ministrijas reorganizāciju" 2. punktu KEM ar 2024. gada 1. jūliju ir pārņēmusi no VARAM vides aizsardzības politikas jomu (izņemot dabas aizsardzības jomu), līdz ar to par normatīvo aktu ieviešanu radiācijas drošības un kodoldrošības jomā atbildīgā iestāde ir KEM. Izstrādājot normatīvos aktus, KEM sadarbojas ar VVD RDC, ar konkrētajās darbības jomās iesaistītajiem operatoriem, biedrībām un asociācijām un ar citām iesaistītajām valsts institūcijām, piemēram, Ekonomikas ministriju, Iekšlietu ministriju, Satiksmes ministriju, Veselības ministriju, Zemkopības ministriju, Pārtikas un veterināro dienestu, Valsts glābšanas un ugunsdzēsības dienestu (turpmāk - VUGD) un Valsts robežsardzi. Sabiedrības līdzdalību pie normatīvo aktu izstrādes valstī nosaka Ministru kabineta 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 „Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā”. Saskaņā ar Ministru kabineta 2021. gada 7. septembra noteikumiem Nr. 606 "Ministru kabineta kārtības rullis" tiesību aktu projektu izstrāde un saskaņošana notiek vienotajā tiesību aktu projektu izstrādes un saskaņošanas portālā (turpmāk – TAP portāls), kas ir valsts informācijas sistēma, ko izmanto Ministru kabineta darbības nodrošināšanai, sabiedrības informēšanai un līdzdalībai tiesību aktu izstrādē. TAP portālā tiek nodrošināta projektu izstrāde, sabiedrības līdzdalība, projektu saskaņošana, apstiprināšana un nosūtīšana publicēšanai.

Iestājoties ES, nacionālajos normatīvajos aktos tika pārņemtas ES normatīvo aktu prasības, pilnveidojot jau esošo normatīvo aktu sistēmu radiācijas drošības un kodoldrošības jomā.

Latvija ir ratificējusi vai pievienojusies arī virknei starptautisko līgumu (tai skaitā, Kopējai lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu drošas pārvaldības konvencijai, Konvencijai par kodoldrošību, Vīnes konvencijai par civilo atbildību par kodolkaitējumiem, Konvencijai par civiltiesisko atbildību kodolmateriālu jūras pārvadājumu jomā, Kodolmateriālu fiziskās aizsardzības konvencijai, Konvencijai par kodolnegadījumu operatīvu izziņošanu un Konvencijai par palīdzību kodolnegadījumā vai radiācijas avāriju situācijā).

2000. gadā Saeima ir pieņēmusi likumu „Par radiācijas drošību un kodoldrošību”, ar kuru izveidota normatīvo aktu bāze radiācijas drošības un kodoldrošības jomā. Atbilstoši likumam „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” regulatīvā iestāde radiācijas drošības un kodoldrošības jomā ir VVD RDC, kurš

veic valsts uzraudzību un kontroli radiācijas drošības un kodoldrošības jomā Latvijā. Uz likuma „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” pamata izdoti Ministru kabineta noteikumi, veidojot vispārēju likumdošanas un institucionālo sistēmu radiācijas drošības un kodoldrošības jomā, tai skaitā arī radioaktīvo atkritumu pārvaldībā. Prasības attiecībā uz radiācijas drošību un kodoldrošību iekļautas arī citos vispārējos normatīvajos aktos, kuri regulē valsts iestāžu darbību, vides aizsardzību, būvniecību un citas jomas.

Likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” nosaka galvenos nosacījumus radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas jomā:

1) Radioaktīvo atkritumu apjoms un radioaktivitātes līmenis ir tik zems, cik vien tas praktiski iespējams.

2) Operators, kura darbības ar jonizējošā starojuma avotiem rada radioaktīvos atkritumus, ir atbildīgs par radioaktīvo atkritumu pārvaldības izmaksu segšanu.

3) Nav pieļaujama radioaktīvo atkritumu ieviešana Latvijā no citām valstīm, izņemot gadījumus, kad:

- tiek ievesti atpakaļ tie radioaktīvie atkritumi, kas radušies, ārvalstīs pārstrādājot no Latvijas izvestos radioaktīvos atkritumus;
- nav iespējams atdalīt tieši tos radioaktīvos atkritumus, kas pārstrādes procesā ārvalstīs radušies no radioaktīvajiem atkritumiem, kuri ievesti no Latvijas; tādā gadījumā ievēd ekvivalentu daudzumu citu radioaktīvo atkritumu.

4) Radioaktīvos atkritumus apglabāt ārpus Latvijas drīkst, ja pirms to pārvadāšanas Latvija ir noslēgusi vienošanos ar citu ES dalībvalsti vai trešo valsti par radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta izmantošanu citā ES dalībvalstī vai trešajā valstī.

Šādā situācijā lēmumu par Latvijā esošo radioaktīvo atkritumu apglabāšanu citas ES dalībvalsts vai trešās valsts radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektā pieņem Ministru kabinets. Ministru kabinets pieņem lēmumu par radioaktīvo atkritumu apglabāšanu trešajā valstī, ja:

- trešā valsts ir noslēgusi vienošanos ar ES un šīs vienošanās darbības jomā ir ietverta radioaktīvo atkritumu pārvaldība vai šī trešā valsts ir viena no Kopējās lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu drošas pārvaldības konvencijas līgumslēdzējām pusēm;
- trešajā valstī ir radioaktīvo atkritumu pārvaldības un apglabāšanas programmas, kuru mērķis ir augsts drošības līmenis, un šis drošības līmenis nav zemāks par šajā likumā un citos tiesību aktos par radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu noteikto līmeni;
- trešās valsts radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektā ir atļauts apglabāt nosūtītos radioaktīvos atkritumus, šis objekts darbojas pirms

nosūtīšanas un tiek apsaimniekots atbilstoši trešās valsts radioaktīvo atkritumu pārvaldības un apglabāšanas programmā noteiktajām prasībām.

Pirms radioaktīvo atkritumu nosūtīšanas apglabāšanai uz trešo valsti KEM informē Eiropas Komisiju par Latvijas vienošanos ar trešo valsti.

5) Latvijas Republikā nav pieļaujama lietotās kodoldegvielas izmantošana. Nav pieļaujama lietotās kodoldegvielas ievēšana Latvijas Republikā no citām valstīm.

6) Ja Latvijas Republikā tiek ievestas tādas radioaktīvās vielas, pēc kuru izmantošanas rodas radioaktīvie atkritumi, ko nepieciešams apglabāt Latvijā, par šo vielu ievēšanu maksājams dabas resursu nodoklis.

7) Aizliegts kodoliekārtu un radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektu vai radioaktīvo atkritumu pārvaldības objektu izvietot īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, apdzīvotā vietā vai tiešā apdzīvotas vietas tuvumā.

8) Lai nodrošinātu radiācijas drošības pasākumu īstenošanu ar radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu saistītu zināšanu un prasmju ieguvē, nostiprināšanā un attīstīšanā, atbilstoši Vides aizsardzības likuma 4. panta otrajai daļai izstrādātajām Vides politikas pamatnostādnēm tiek organizētas pētniecības un attīstības darbības, tai skaitā piesaistot augstskolas.

Vienlaikus likuma "Par radiācijas drošību un kodoldrošību" 3.panta pirmajā daļā 2024. gada 28. maijā veikti grozījumi, ar kuriem ir pārņemti Starptautiskās atomenerģijas aģentūras dokumentos definētie 10 radiācijas drošības pamatprincipi, kuri ir attiecināmi uz darbībām ar radioaktīvajiem atkritumiem.

Ministru kabineta noteikumi nosaka prasības darbībām ar radioaktīvajiem atkritumiem un ar tiem saistītajiem materiāliem, dažādu radioaktīvo atkritumu ekvivalences noteikšanas kritērijus un principus. Saskaņā ar Ministru kabineta 2002. gada 19. marta noteikumiem Nr.129 „Prasības darbībām ar radioaktīvajiem atkritumiem un ar tiem saistītajiem materiāliem” (turpmāk – MK noteikumi Nr.129) operatoram ir pienākums dokumentēt visas darbības ar radioaktīvajiem atkritumiem, kā arī radioaktīvo atkritumu aktivitāti un tilpumu un uzglabāt šo informāciju līdz valsts uzraudzības perioda beigām.

VPP2027 tiek paredzēts likvidēt un demontēt Salaspils kodolreaktoru, uzlabot ilgtermiņa drošību glabātavā „Radons” (tai skaitā papildus radioaktīvo atkritumu tvertnes būvniecība), pilnveidot sabiedrībai un komersantiem, kuri veic darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, pieejamo informāciju par radiācijas drošības jautājumiem, kā arī veikt pasākumus un apmācību radiācijas drošības jomā uzlabošanai u.c. atbilstošus pasākumus. VPP2027 ir iekļauti arī ilgtermiņa pasākumi (indikatori) atkritumu apsaimniekošanas jomā.

Lai uzsāktu Salaspils kodolreaktora likvidēšanu, Ministru kabinets 1999.gada 26.oktobrī apstiprināja Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un

demontāžas koncepciju⁴, kura 2004.gadā tika aktualizēta. Salaspils kodolreaktora likvidēšanai tika veikts ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk - IVN)⁵.

Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un demontāžas koncepcija paredz likvidēt Salaspils kodolreaktoru nepilnā apjomā, izvedot radioaktīvos atkritumus no reaktora teritorijas. Vienlaikus paredzēts neveikt pilnu teritorijas sanāciju, ievērojot radioekoloģisko situāciju teritorijā, un nodrošināt 60 gadu ilgu valsts uzraudzības periodu. Svaigā (neizmantotā) kodoldegviela un lietotā kodoldegviela tika atgriezta izcelsmes valstij - Krievijas Federācijai. Kodoldegvielas izvešana tika organizēta ar Amerikas Savienoto Valstu atbalstu.

Reaktora likvidēšanas laikā radušos radioaktīvos atkritumus nogādās uz glabātavu „Radons”. Lai pilnībā nodrošinātu reaktora likvidēšanas gaitā radušos radioaktīvo atkritumu apglabāšanu, ir nepieciešams papildus tilpums glabātavā „Radons”.

Lai noteiktu valsts politiku radioaktīvo atkritumu pārvaldības jomā, tika apstiprināta Radioaktīvo atkritumu glabāšanas koncepcija⁶. Koncepcijā noteiktie risinājumi ir iekļauti arī VPP2027 un paredz:

- vienas radioaktīvo atkritumu tvertnes būvniecību glabātavā „Radons”;
- ilgtermiņa glabātavas būvniecību (vidējas radioaktivitātes atkritumiem, kurus nevar apglabāt glabātavā „Radons”, bet drīkst ilgstoši glabāt šajā teritorijā);
- pārseguma izveide virs slēgtajām radioaktīvo atkritumu 1.-6.tvertnēm.

Plānotajai darbībai glabātavā „Radons” ir veikta IVN procedūra un 2008.gadā IVN akceptēts Ministru kabinetā⁷.

No valsts budžeta ir nodrošināts finansējums gan glabātavas “Radons”, gan Salaspils reaktora likvidēšanai paredzētās būvniecības dokumentācijas sagatavošanai, savukārt būs nepieciešams pieprasīt papildus finansējumu būvniecības un demontāžas darbiem, kas arī tiks nodrošināts no valsts budžeta.

3.2. Radioaktīvo atkritumu pārvaldības uzraudzības sistēma (5.pants)

Uzraudzības sistēma noteikta radiācijas drošību un kodoldrošību regulējošajos normatīvajos aktos, proti, likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību”. VVD RDC ir Valsts vides dienesta (turpmāk – VVD)

⁴ Ministru kabineta 2004.gada 30.novembra rīkojums Nr.958 „Par Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un demontāžas koncepciju”

⁵ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2007.gada 26.jūlija rīkojumu Nr.467 „Par Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un demontāžas akceptēšanu”

⁶ Apstiprināta ar Ministru kabineta 2003.gada 26.jūnija rīkojums Nr.414 „Par Radioaktīvo atkritumu glabāšanas koncepciju”

⁷ Ministru kabineta 2008.gada 3.decembra rīkojums Nr.769 „Par divu jaunu radioaktīvo atkritumu tvertņu un lietoto slēgto starojuma avotu ilgtermiņa glabātavas izbūves radioaktīvo atkritumu glabātavā „Radons” akceptēšanu”

struktūrvienība, kura saskaņā ar likumu „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” noteikto veic radiācijas drošības un kodoldrošības uzraudzību un kontroli valstī.

Latvijā radioaktīvo atkritumu pārvaldības uzraudzība tiek nodrošināta, ievērojot gūto pieredzi ar darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem un šo darbību iespējamo risku.

Likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” nosaka operatoru pienākumus, darbību ar jonizējošā starojuma avotiem paziņošanu, reģistrēšanu un licencēšanu, prasības darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem un prasības radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanai. Atbilstoši likumam licencē un reģistrācijas apliecībā VVD RDC nosaka, kādas darbības un ar kādiem jonizējošā starojuma avotiem ir atļautas un kādi ierobežojumi jāņem vērā operatoram. Vienlaikus likums nosaka licencējamās darbības ar jonizējošā starojuma avotiem.

MK noteikumi Nr.65 nosaka:

- kritērijus darbību uzsākšanai ar jonizējošā starojuma avotiem;
- darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, kuras nav nepieciešams paziņot;
- darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, kuras nepieciešams paziņot un reģistrēt;
- kārtību, kādā izsniedz, aptur un anulē reģistrācijas apliecību un licenci darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem, un šo dokumentu darbības termiņu;
- kārtību, kādā publiski apspriež valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu izveidošanu vai būtisku pārmaiņu veikšanu tajos;
- kārtību, kādā aizpilda un iesniedz pārskatu par darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem, kā arī šā pārskata saturu;
- darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, kurām nepieciešama civiltiesiskās atbildības apdrošināšana, un minimālo civiltiesiskās atbildības apdrošinājuma summu, u.c. prasības.

Radioaktīvo atkritumu pārvaldības uzraudzība tiek īstenota:

1) izsniedzot licenci valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā;

2) izsniedzot licenci darbībām ar radioaktīvajiem atkritumiem vai darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem, kuru rezultātā rodas radioaktīvie atkritumi;

3) veicot inspekcijas pārbaudes. VVD RDC inspektori glabātavu „Radons” pārbauda vidēji divas reizes gadā, izvērtējot tās uzturēšanu un ekspluatāciju; radioaktīvo atkritumu apstrādi un iepakojšanu; uzskaites, uzraudzības, pārvaldības un kontroles sistēmas uzturēšanas kārtību. VVD RDC ir izstrādāta pārbaudes lapa, kas paredzēta inspektoru darbam, veicot pārbaudes glabātavā “Radons”. Savukārt

objektos, kur tiek veiktas darbības ar zemāka līmeņa radioaktivitātes avotiem, kontroles tiek veiktas retāk, ievērojot to bīstamību;

4) saņemot operatora atskaites. Operators katru gadu līdz 31.janvārim nosūta VVD RDC informāciju par izmaiņām, kas saistītas ar jonizējošā starojuma avotiem un darbībām ar tiem, kā arī par personālsastāva izmaiņām un citām pārmaiņām, kuras ietekmējušas radiācijas drošību un kodoldrošību iepriekšējā kalendārajā gadā.

VVD RDC ir tiesības nekavējoties saņemt informāciju par jebkurām avārijām un negadījumiem, kas var ietekmēt radiācijas drošību un kodoldrošību, kā arī pieprasīt un saņemt no valsts institūcijām, iestādēm un operatoriem VVD RDC funkciju pildīšanai nepieciešamo informāciju par radiācijas drošību un kodoldrošību.

Atbilstoši MK noteikumiem Nr.65 un citiem normatīvajiem aktiem radiācijas drošības un kodoldrošības jomā VVD RDC kontrolē operatora radiācijas drošības un kodoldrošības kvalitātes nodrošināšanas programmas (turpmāk - kvalitātes nodrošināšanas programma) izpildi un darbības ar jonizējošā starojuma avotiem.

Ja drošības, tehnoloģisko vai ekonomisko apsvērumu dēļ nepieciešams veikt tādas pārmaiņas darbībās ar valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektiem, kuru rezultātā jāmaina licences nosacījumi, tad līdz grozījumu izdarīšanai licencē operators:

1. sagatavo novērtējumu par to, kā tiks ievēroti radiācijas drošības un kodoldrošības pamatprincipi un normatīvie akti;

2. vismaz trīs mēnešus pirms plānoto pārmaiņu ieviešanas iesniedz VVD RDC iesniegumu par grozījumu izdarīšanu licences nosacījumos un iesniegumam pievieno:

2.1. pilno drošības izvērtējumu;

2.2. ar vietējo pašvaldību un VUGD saskaņotu precizētu plānu par gatavību avārijām un rīcību avārijas situācijās, kas var rasties pārmaiņu dēļ;

2.3. radiācijas drošības un kodoldrošības instrukciju un darbinieku apmācības programmas aprakstu, kurā paredzēts nodrošinājums, lai apstarošanas līmenis būtu saprātīgi zems, izvēloties plānotajām pārmaiņām darbībās ar jonizējošā starojuma avotiem atbilstošus radiācijas drošības un kodoldrošības pasākumus;

2.4. to telpu, ēku vai teritoriju plānu un aprakstu, kurā veiks darbības ar jonizējošā starojuma avotu, ja attiecīgās pārmaiņas tos skar;

2.5. precizētu kvalitātes nodrošināšanas programmu;

2.6. plānoto pārmaiņu novērtējumu attiecībā uz radioaktīvo vielu izkliedi vidē, kā arī precizētu ventilācijas un kanalizācijas sistēmu shēmas un monitoringa sistēmas aprakstu, ja plānotās pārmaiņas tās skar;

2.7. paredzamo pārmaiņu aprakstu par darbībām ar radioaktīvajiem atkritumiem pirms to nodošanas apglabāšanai;

2.8. precizētu fiziskās aizsardzības sistēmas aprakstu, kas saskaņots ar Valsts drošības dienestu.

Likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” paredz tiesības VVD RDC aizliegt veikt darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, ja tiek pārkāpti radiācijas drošības un kodoldrošības normatīvi. Atbilstoši MK noteikumiem Nr.65 VVD RDC var apturēt licences un reģistrācijas apliecības darbību uz laiku, ja:

1. konstatēti radiācijas drošības un kodoldrošības pārkāpumi, kuri var radīt būtisku apdraudējumu vai kaitējumu videi vai cilvēkam;

2. operators noteiktā laikā neiesniedz VVD RDC normatīvajos aktos radiācijas drošības un kodoldrošības jomā norādīto informāciju;

3. darbības ar jonizējošā starojuma avotiem nav pamatotas;

4. operators gada laikā atkārtoti pārkāpis normatīvajos aktos radiācijas drošības un kodoldrošības jomā noteiktās radiācijas drošības un kodoldrošības prasības.

Savukārt VVD RDC var anulēt licenci vai reģistrācijas apliecību, ja konstatē, ka operators:

1. pārtraucis darbību ar jonizējošā starojuma avotiem;

2. mainījis komersanta veidu. Šādā gadījumā tiek pieņemts lēmums par esošās licences vai reģistrācijas apliecības anulēšanu un izsniedz jaunu licenci vai reģistrācijas apliecību;

3. nav pildījis normatīvajos aktos noteiktos pienākumus, radot būtisku apdraudējumu vai kaitējumu videi vai cilvēkam, vai nav novērsis konstatētos pārkāpumus termiņā, kas noteikts lēmumā par licences vai reģistrācijas apliecības darbības apturēšanu;

4. sniedzis nepatiesas vai maldinošas ziņas, lai saņemtu licenci vai reģistrācijas apliecību;

5. veic darbības ar jonizējošā starojuma avotu, ja licences vai reģistrācijas apliecības darbība ir apturēta;

6. ir izslēgts no Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra vestajiem reģistriem.

Atbildība par radiācijas drošību un kodoldrošību regulējošo normatīvo aktu administratīvajiem pārkāpumiem ir paredzēta likuma „Par radiācijas drošību un

kodoldrošību” IX. nodaļā. Administratīvā atbildība fiziskām personām ir paredzēta, piemērojot brīdinājumu vai naudas sodu, kas fiziskām personām ir noteikta no sešām līdz simt četrdesmit naudas soda vienībām, bet juridiskām personām no četrpadsmit līdz divtūkstoš astoņsimt naudas soda vienībām atkarībā no pārkāpumu veida un nozīmīguma. Saskaņā ar Administratīvās atbildības likumu viena naudas soda vienība ir pieci *euro*.

Par smagākiem noziedzīgiem nodarījumiem darbībās ar radioaktīvām vielām (aprites drošības noteikumu pārkāpšanu, neatļautu apglabāšanu, zādzību, laupīšanu, piesavināšanos, neatļautu pārvietošanu pāri valsts robežai, radioaktīvu un bīstamu vielu glabāšanas, izlietošanas, uzskaites un pārvadāšanas noteikumu pārkāpšanu) Latvijas Krimināllikumā paredzēti naudas sodi un sodi ar brīvības atņemšanu līdz pat divpadsmit gadiem.

4. Kompetentā regulatīvā iestāde (6.pants)

4.1. Regulatīvas iestādes izveidošana un uzturēšana (6.panta 1.punkts)

Latvijā valsts uzraudzību un kontroli radiācijas drošības un kodoldrošības jomā veic VVD RDC. Likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” ir noteiktas VVD RDC galvenās funkcijas un uzdevumi. Pārējie uzdevumi, tiesības un pienākumi ir noteikti uz šī likuma pamata izdotajos Ministru kabineta noteikumos.

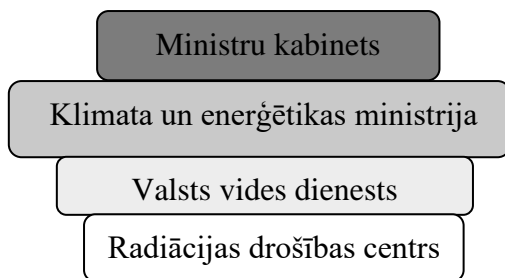
VVD RDC ir dibināts 2001. gada 9. jūlijā un līdz 2009. gada 1. jūlijam bija VARAM pakļautībā esoša neatkarīga valsts pārvaldes iestāde – Radiācijas drošības centrs. Atbilstoši 2009. gada 12. jūnija grozījumiem likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” un Ministru kabineta 2009. gada 28. maija rīkojumam Nr. 339 „Par Radiācijas drošības centra reorganizāciju” ar 2009. gada 1. jūliju Radiācijas drošības centrs tika iekļauts VVD struktūrā.

VVD RDC finanšu līdzekļus veido dotācija no valsts budžeta līdzekļiem.

2.2. Regulatīvās iestādes neatkarības no citām iestādēm vai organizācijām nodrošināšana (6.panta 2.punkts)

Atbilstoši Ministru kabineta 2024. gada 7. jūnija rīkojuma Nr. 446 “Par Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Klimata un enerģētikas ministrijas VARAM padotības uz KEM padotību, līdz ar to VVD ir KEM padotībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. VVD RDC ir VVD struktūrvienība un valsts pārvaldes aspektā un lēmumu pieņemšanā ir funkcionāli neatkarīga institūcija.

2. attēls. VVD RDC vieta valsts pārvaldes struktūrā

Katru gadu VVD RDC gatavo pārskatu par paveikto un informācija tiek iekļauta kopējā Valsts vides dienesta pārskatā, kas tiek iesniegts VARAM (no 2024. gada 1. jūlija – KEM) un tiek ievietots Valsts vides dienesta tīmekļa vietnē⁸.

4.3. Juridisku pilnvaru, cilvēkresursu un finanšu resursu piešķiršana regulatīvajai iestādei (6.panta 3.punkts)

VVD RDC darbības pamats ir likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” un Ministru kabineta noteikumi, kā arī Latvijai saistošie starptautiskie līgumi.

VVD RDC veic Latvijas valsts uzraudzību un kontroli radiācijas drošības un kodoldrošības jomā, kā arī vienlaikus veicina darbu vadītāju, darbinieku, radiācijas drošības ekspertu un medicīnas fizikas ekspertu apmācību un nodrošina VVD RDC darbinieku apmācību, lai paaugstinātu radiācijas drošības līmeni valstī.

Lai kontrolētu normatīvo aktu prasību izpildi radiācijas drošības un kodoldrošības jomā, likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” VVD RDC inspektoriem ir noteiktas tiesības:

1) pārbaudīt vietas, kur tiek veiktas darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, kā arī vietas, kur darbības ar jonizējošā starojuma avotiem netiek veiktas, taču ir pamatotas aizdomas par jonizējošā starojuma avotu atrašanos objektā, un ņemt paraugus uzraudzības mērķiem nepieciešamā daudzumā;

2) pieņemt lēmumus un dot atzinumus par situāciju radiācijas drošības un kodoldrošības jomā;

3) izdot administratīvus aktus vadītājiem un operatoriem, kuru darbs saistīts ar jonizējošā starojuma avotiem, lai nepieļautu vai novērstu radiācijas drošības un kodoldrošības prasību pārkāpumus un paaugstinātu radiācijas drošības līmeni;

4) sastādīt protokolus (aktus) par pārbaudes rezultātiem;

5) izskatīt materiālus par radiācijas drošības un kodoldrošības normatīvo aktu pārkāpumiem un, ja nepieciešams, saukt vainīgās personas pie

⁸ <https://www.vvd.gov.lv/lv/publiskie-parskati>

administratīvās atbildības vai veikt citas likumos un normatīvajos aktos paredzētās darbības.

Valsts funkciju nodrošināšanai ir izveidota akreditācijas sistēma, kas nosaka kritērijus institūciju akreditācijai, tai skaitā arī radiācijas drošības jomā. Piemēram, radioaktivitātes mērījumus un vides monitoringu var īstenot akreditētas institūcijas. Rezultātā VVD RDC savu funkciju īstenošanai ir iespējams piesaistīt akreditētu laboratoriju radioaktivitātes mērījumiem.

Atbilstoši Ministru kabineta 2004. gada 23. novembra noteikumu Nr. 962 „Valsts vides dienesta nolikums”⁹ (turpmāk – VVD nolikums) 18.1. apakšpunktam, VVD t.sk. VVD RDC finanšu līdzekļus veido valsts budžeta līdzekļi. Katru gadu Latvijas likumdevējs – Latvijas Republikas Saeima apstiprina ikgadējo valsts budžetu, atbilstoši valsts budžetā noteiktajam finansējums tiek paredzēts arī VVD, t.sk. VVD RDC (gan atalgojumam, gan uzturēšanas pasākumiem un dažādiem pakalpojumiem).

Vienlaikus VVD RDC saņem starptautisko organizāciju un citu valstu atbalstu tehnisko resursu papildināšanai. Piemēram, VVD RDC pienākumu izpildei ir pieejamas arī mēriekārtas, kas ir saņemtas no Amerikas Savienotajām Valstīm, Beļģijas un Starptautiskās atomenerģijas aģentūras.

VVD RDC nodrošina radiācijas drošības un kodoldrošības uzraudzību un kontroli atbilstoši normatīvajiem aktiem, ievērojot pieejamos resursus un Latvijā esošos jonizējošā starojuma avotus (izmantojot diferencēto pieeju).

Ievērojot, ka Latvijā nav darbojošos kodoliekārtu un ir neliels skaits to darbību, kuru rezultātā rodas radioaktīvie atkritumi, tad Latvijā nav iespēju pilnvērtīgi apgūt praksi kodoldrošības un radiācijas drošības jautājumos, un ir nepieciešams iegūt papildus zināšanas radiācijas drošībā. Latvijas eksperti aktīvi iesaistās dažādos starptautiskos projektos, papildinot zināšanas radiācijas drošības jautājumos, tai skaitā radioaktīvo atkritumu drošai apsaimniekošanai.

VVD RDC 2021. gadā ir izstrādāts cilvēkresursu plāns, kas ietver izvērtējumu par personāla (katra darbinieka) kompetencēm, pieredzi un prasmēm. Tāpat VVD RDC izstrādāts personāla apmācību plāns 2021.-2025. gadam. Apmācību plāns izstrādāts balstoties uz cilvēkresursu plānu, ņemot vērā kompetenču novērtējumu. Papildus, lai veicinātu VVD RDC personāla kvalifikācijas uzlabošanu un vienotas pieejas veicināšanu prasību īstenošanā, VVD RDC ir izveidota kvalitātes vadības sistēma, izstrādājot virkni iekšējo procedūru (t.sk. pārbaūžu veikšanai, licencēšanai/reģistrēšanai, piespiedu izpildes metodēm un to īstenošanai, lēmumu pieņemšanai radiometriskās kontroles īstenošanā uz valsts robežas, Eiropas Kopienas steidzamās radioloģiskās informācijas apmaiņas (ECURIE) sistēmas lietošanai, Starptautiskās atomenerģijas aģentūras informācijas apmaiņas sistēma incidentiem un avārijām (USIE) lietošanai, kodolmateriālu deklarāciju un ziņojumu sagatavošanai un

⁹ <https://likumi.lv/ta/id/97132>

iesniegšanai, apmācību moduli, rīcība vietēja mēroga radiācijas avāriju gadījumos, kvalitātes vadības rokasgrāmata).

5. Licences turētāji (7.pants)

Licenču izsniegšanas sistēma Latvijā ir izveidota, ņemot vērā ES normatīvo aktu prasības un Starptautiskās atomenerģijas aģentūras rekomendācijas. Likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” nosaka, ka no 2021.gada 1.februāra jebkura darbība ar jonizējošā starojuma avotiem ir paziņojama. Vienlaikus likums nosaka licencējamās darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, bet MK noteikumi Nr.65 nosaka reģistrējamās darbības un paziņojamās darbības, kuru veikšanai nav nepieciešama reģistrācijas apliecība vai licence. Savukārt līdz 2015.gada beigām tika izsniegtas speciālās atļaujas (licences) un atļaujas darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem, kuras ir spēkā līdz to darbības termiņa beigām.

Darbības ar augstākas radioaktivitātes jonizējošā starojuma avotiem ir licencējamās darbības.

Latvijas normatīvie akti nosaka:

1) kritērijus, kas jāievēro, lai pieprasītu licenci darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem;

2) licenču izsniegšanas kārtību.

Licences darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem izsniedz VVD RDC. Par licences izsniegšanu tiek maksāta valsts nodeva, kuru ieskaita valsts pamatbudžetā. Valsts nodevas apmērs un maksāšanas kārtība noteikta MK noteikumos Nr.65.

Darbību ar jonizējošā starojuma avotiem licencēšanas sistēmu nosaka MK noteikumi Nr.65. MK noteikumos Nr.65 ir iekļautas atsevišķas tiesību normas no Direktīvas 2011/70/Euratom, kā arī no:

1) Padomes 2006. gada 20. novembra Direktīvas 2006/117/Euratom par radioaktīvo atkritumu un lietotās kodoldegvielas pārvadājumu uzraudzību un kontroli;

2) Padomes 2009. gada 25. jūnija Direktīvas 2009/71/Euratom, ar ko izveido Kopienas kodoliekārtu kodoldrošības pamatstruktūru;

3) Padomes 2013. gada 5. decembra Direktīvas 2013/59/Euratom, ar ko nosaka drošības pamatstandartus aizsardzībai pret jonizējošā starojuma radītajiem draudiem un atceļ Direktīvu 89/618/Euratom, Direktīvu 90/641/Euratom, Direktīvu 96/29/Euratom, Direktīvu 97/43/Euratom un Direktīvu 2003/122/Euratom.

Valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu licencēšanas kārtība:

Atbilstoši likumam „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” kodoliekārtas un radioaktīvo atkritumu apglabāšanas un pārvaldības objekti ir valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekti.

Likums „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” nosaka, kādiem objektiem ir nepieciešams veikt ietekmes uz vidi novērtējumu. Ja valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā ir veikts ietekmes uz vidi novērtējums, saskaņā ar likumu „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” lēmumu akceptēt darbību, balstoties uz ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumu, ar ikreizēju rīkojumu pieņem Ministru kabinets.

Ministru kabineta 2015. gada 24. novembra noteikumi Nr. 661 „Ar radiācijas drošību saistīto būvju būvnoteikumi” (turpmāk – MK noteikumi Nr.661) nosaka ar radiācijas drošību saistītas būves vai tās daļas (atsevišķi valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekti) būvniecības procesa kārtību, būvniecības procesā iesaistītās institūcijas un citu ar būvniecību saistītu kārtību. Valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta, kurš atbilst šajos noteikumos noteiktajiem kritērijiem, būvatļauju (izvirzot projektēšanas nosacījumus) izsniedz un būvprojektu akceptē (tai skaitā ievērojot radiācijas drošības prasības) VVD.

Lai saņemtu licenci valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta (tai skaitā radioaktīvo atkritumu pārvaldības objekta) izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā, iesnieguma iesniedzējs iesniedz VVD RDC iesniegumu. VVD RDC konsultējas ar Radiācijas drošības padomi par šādu objektu izveidošanas lietderīgumu, analizē plānoto pārmaiņu iespējamo ietekmi uz radiācijas drošību un kodoldrošību, izvērtē, vai pozitīvais rezultāts, ko sasniegs operators, pārsniegs kopējo negatīvo ietekmi.

VVD RDC izsniedz licenci valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā šādā secībā:

1. izsniedz licenci projektēšanai jauna valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā. Ja valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā nepieciešams ietekmes uz vidi novērtējums, to veic pirms iesnieguma iesniegšanas licences izsniegšanai. Šajā gadījumā VVD RDC pieprasa vietējai pašvaldībai, kuras teritorijā paredzēts būvēt attiecīgo valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu, informāciju par plānotā valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta būvniecības atbilstību vietējās pašvaldības teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem;

2. izsniedz licenci būvniecībai jauna valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā pēc tam, kad izvērtēts projekts valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā;

3. pieņem jaunu vai būtiski pārmainītu valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu un izsniedz licenci ekspluatācijas parametru pārbaudēm pirms objekta izmantošanas;

4. izsniedz licenci jauna valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta darbībai vai darbības atsākšanai būtiski pārmainītā objektā (ekspluatācijas licenci).

Ja valsts nozīmes objekta būvniecība noris saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 661, tad iepriekš minētā (1. un 2.punkts) VVD RDC licence atsevišķi nav nepieciešama, jo VVD RDC ir VVD struktūrvienība un piedalās būvatļaujas izsniegšanā (izvirzot projektēšanas nosacījumus) un būvprojekta akceptēšanā.

Lēmumu par licences izsniegšanu valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā VVR RDC pieņem 60 dienu laikā pēc iesnieguma saņemšanas..

VVD RDC piecu darbdienu laikā informē iedzīvotājus par to, ka ir pieprasīta licence valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā, ievietojot Valsts vides dienesta tīmekļa vietnē informāciju par iesniedzēja nosaukumu, darbības nosaukumu un tās veikšanas vietas adresi, vietu un laiku, kur iespējams iepazīties ar iesniegumā ietvertu informāciju, tai skaitā iesniegtajiem papildu materiāliem.

Iesniedzējs piecu darbdienu laikā pēc iesnieguma un visu tam pievienoto dokumentu iesniegšanas VVD RDC publicē paziņojumu par paredzēto darbību reģionālajā laikrakstā. Tāpat iesniedzējs nosūta paziņojumu attiecīgajai pašvaldībai, kā arī personām, kurām piederoti vai valdījumā esoši nekustamie īpašumi robežojas ar plānotā vai esošā valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta atrašanās vietu vai atrodas tā tiešas ietekmes zonā. Paziņojumā par paredzēto darbību iesniedzējs norāda iesniedzēja nosaukumu, darbības nosaukumu un tās veikšanas vietas adresi, esošo vai paredzamo darbību ar jonizējošā starojuma avotiem vietu, kā arī iespējamai ietekmei pakļautās teritorijas, vietu, kur sabiedrība var iepazīties ar licences iesniegumu un tam pievienotajiem dokumentiem, datumu, līdz kuram sabiedrība var iesniegt VVD RDC rakstiskus priekšlikumus. Sabiedrība 14 dienu laikā pēc minētā paziņojuma publicēšanas dienas var rakstiski iesniegt VVD RDC savus priekšlikumus vai viedokli par licences izsniegšanu vai tās nosacījumiem.

Pieprasot licenci projektēšanai jauna valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā, iesniedzējs rīko sabiedrisko apspriešanu un paziņojumā papildus norāda sabiedriskās apspriešanas norises vietu un laiku. Sabiedriskajai apspriešanai iesniedzējs sagatavo nepieciešamos apskates materiālus un attiecīgu dokumentu kopijas, ja tie nesatur ierobežotas pieejamības informāciju un informāciju, kas atbilstoši normatīvajiem aktiem atzīta par valsts noslēpumu. Sabiedriskajai apspriešanai apskates materiālu un dokumentu kopijas vismaz 7 darbdienu pirms sabiedriskās apspriešanas izvieto tās pašvaldības domes un pagasta vai pilsētas pārvaldes ēkā, kuras

teritorijā paredzēts būvēt attiecīgo valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu vai kur tas atrodas, kā arī apspriešanai paredzētos materiālus elektroniski iesniedz pašvaldībai ievietošanai pašvaldības tīmekļa vietnē.

VVD RDC izskata un izmanto licences nosacījumu sagatavošanai sabiedriskās apspriešanas laikā izteiktos un rakstiski iesniegtos priekšlikumus par licences izsniegšanas nosacījumiem. Ja sabiedrība izsaka priekšlikumu neizsniegt licenci, VVD RDC izvērtē un izsniedz licenci vai pieņem pamatotu lēmumu par atteikumu izsniegt licenci tikai pēc tam, kad iesniedzējam ir dota iespēja ne mazāk kā 10 dienu laikā rakstiski izteikt savu skaidrojumu.

Pēc lēmuma pieņemšanas par licences izsniegšanu vai atteikumu izsniegt licenci VVD RDC piecu darbdienu laikā par to rakstiski informē pašvaldību, kuras teritorijā paredzēts izveidot valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu vai veikt būtiskas pārmaiņas tajā. VVD RDC informāciju par pieņemto lēmumu pašvaldībai iesniedz arī elektroniski, un pašvaldība šo informāciju ievieto pašvaldības tīmekļa vietnē.

Lai atkārtoti saņemtu licenci ekspluatācijai, operators iesniedz VVD RDC iesniegumu vismaz trīs mēnešus pirms licences darbības termiņa beigām. Licences derīguma termiņš ir 10 gadi.

5.1. Licences turētāja (operatora) atbildība (7.panta 1.punkts)

Par radiācijas drošību operatora kontrolētajā zonā ir atbildīgs operators. Operatora atbildība par radiācijas drošību un kodoldrošību tā kontrolētajā zonā ir noteikta likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību”, kā arī likumā noteikts, ka operatori savas darbības īsteno, rēķinoties ar radiācijas iespējamām īstermiņa un ilgtermiņa sekām. Pirms tiek uzsāktas darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, juridiskā persona norīko darbu vadītāju un pilnvaro viņu sagatavot un likumā noteiktajā kārtībā iesniegt iesniegumu licences saņemšanai. Pēc licences saņemšanas iesniedzējs tiek atzīts par operatoru un ir atbildīgs par radiācijas drošību un kodoldrošību tā kontrolētajā zonā. Tādejādi operatoram ir deleģēta atbildība par drošību.

Operators, kas pārkāpis normatīvajos aktos noteiktās prasības, jebkurai cietušajai personai atlīdzina ar jonizējošā starojuma avotiem saistīto darbību rezultātā nodarītos zaudējumus cilvēku veselībai un mantai, kā arī videi. Operatoram ir tiesības vērst regresa prasību pret personu, kura vainīga zaudējumu nodarīšanā. Ja, veicot darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, ir piesārņota vide, būves, iekārtas vai transportlīdzekļi, operators par saviem līdzekļiem nodrošina vides, būvju, iekārtu un transportlīdzekļu attīrīšanu, lai piesārņojums turpmāk neapdraudētu vidi, darbinieku un iedzīvotāju dzīvību, veselību vai mantu, dzīvnieku dzīvību un veselību, kā arī sedz visus nepieciešamos paraugu ņemšanas un izpētes izdevumus.

Operators atlīdzina visus avārijas radītos zaudējumus. MK noteikumu Nr. 65 5.pielikumā „Civiltiesiskās atbildības apdrošinājuma minimālā summa” ir noteiktas operatora civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas minimālās summas.

5.2. Licences turētāja pienākums regulāri novērtēt un pārbaudīt, un uzlabot radioaktīvo atkritumu pārvaldības objektu un darbību ar radioaktīvajiem atkritumiem drošību (7.panta 2. un 3.punkts)

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 65 un Ministru kabineta 2002. gada 9. aprīļa noteikumiem Nr. 149 „Noteikumi par aizsardzību pret jonizējošo starojumu” (turpmāk – MK noteikumi Nr.149), lai saņemtu licenci, operatoram jānodrošina kvalitātes nodrošināšanas programmas izstrādi.

Lai nodrošinātu aizsardzības pasākumu izpildi, operators sadarbībā ar darbu vadītāju un radiācijas drošības ekspertu izstrādā kvalitātes nodrošināšanas programmu jonizējošā starojuma avota testēšanā, lietošanā, uzglabāšanā un pārbaudē, kurā iekļauj prasības un to izpildes kontroli saistībā ar:

1) uzskaites un reģistrācijas ierakstiem, ierakstu identifikāciju, apkopošanu, indeksāciju, informācijas aktualizāciju un labošanu;

2) pasūtījumu un iepirkumu kontroli, arī piegādātāja novērtēšanu un izvēli, normatīvo aktu prasības iepirkumiem, prasības pasūtījumu un iepirkumu dokumentācijai un kvalitāti apliecinošajiem dokumentiem, kā arī iepirkumu pārbaudēm;

3) testēšanā lietojamiem mērinstrumentiem;

4) testēšanas iekārtām, to kalibrēšanu, regulēšanu un remontu;

5) testējamā materiāla un izstrādājumu marķēšanu;

6) pārbaudžu un testēšanas pierakstiem;

7) neatbilstības kvalitātes prasībām atklāšanu un dokumentāciju;

8) neatbilstošo elementu marķēšanu, to izņemšanu no sistēmas un remontu vai aizvietošanu ar citiem elementiem;

9) darbinieku apmācību, arī apmācības programmu izveidošanu un darbinieku kvalifikācijas pārbaudēm;

10) pakalpojumu sniedzēju uzraudzīšanu;

11) regulārām no ekspluatācijas neatkarīgām pārbaudēm (pieaicinot attiecīgās institūcijas vai neatkarīgas iestādes ekspertus);

12) iepriekš minēto prasību un to izpildes dokumentu sagatavošanu, apstiprināšanu, reģistrēšanu, uzskaiti, glabāšanu un arhivēšanu, kā arī grozījumiem tajos.

Lai izpildītu kvalitātes nodrošināšanas programmā noteiktās prasības, operators paredz nepieciešamos finanšu resursus aizsardzības pasākumu veikšanai un regulāri inventarizē un pārbauda materiālos resursus.

Operators kvalitātes nodrošināšanas programmu saskaņo ar VVD RDC.

Ja operators veic darbības ar valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektiem (tai skaitā radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektu), nepieciešams ar Valsts drošības dienestu saskaņots fiziskās aizsardzības pasākumu plāns.

Lai novērtētu kvalitātes nodrošināšanas programmas efektivitāti un paredzamo apstarošanu radiācijas avārijas gadījumā, MK noteikumi Nr. 149 nosaka, ka operatora kontrolētās zonas pārraudzības zonā (kurā jonizējošā starojuma doza var pārsniegt efektīvās dozas pamatlimitu 1 mSv gadā) kontrolē radioaktīvo piesārņojumu un jonizējošo starojumu.

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 129 radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas darbībām, kuras veic pirms radioaktīvo atkritumu apglabāšanas, drošības novērtējumu veic pirms iesnieguma iesniegšanas licences. Operators, veicot drošības novērtējumu, ievēro šajos noteikumos noteiktās prasības, kā arī Starptautiskās atomenerģijas aģentūras rekomendācijas par drošības novērtējumu.

MK noteikumi Nr.129 paredz nosacījumus apglabāto radioaktīvo atkritumu ilgtermiņa drošības novērtējumam, tai skaitā sabiedrības informēšanas pasākumus. Radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta ilgtermiņa drošības novērtējumu operators veic:

1. pirms radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta izveides;
2. pirms grozījumu veikšanas licencē sakarā ar būtiskām izmaiņām radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta darbībā. Ja būtiskām izmaiņām radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta darbībā ir veikts ietekmes uz vidi novērtējums un no paredzētās darbības akcepta nav pagājuši 10 gadi, tad ilgtermiņa drošības novērtējumu atsevišķi var neveikt;
3. reizi 10 gados pirms iesnieguma iesniegšanas licences saņemšanai objekta ekspluatācijai;
4. pirms radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta slēgšanas.

Atbilstoši Ministru kabineta 2003. gada 8. aprīļa noteikumiem Nr. 152 „Prasības attiecībā uz sagatavotību radiācijas avārijai un rīcību šādas avārijas gadījumā” (turpmāk – MK noteikumi Nr. 152) operators objektā, kas varētu izraisīt radiācijas avārijas kaitējumu, izstrādā plānu sagatavotībai radiācijas avārijām un rīcībai radiācijas avārijas gadījumā. Rīcības plāns paredz aizsardzības pasākumus, lai:

1. samazinātu radiācijas avārijas rašanās iespēju un avārijas sekas, paredzot aizsardzības pasākumus arī iedzīvotājiem, kurus var apdraudēt radiācijas avārija;
2. novērstu vai maksimāli samazinātu tūlītēju radiācijas avārijas kaitējumu;
3. samazinātu vēlīnā radiācijas avārijas kaitējuma rašanās varbūtību (kaitējuma rašanās varbūtība ir proporcionāla saņemtajai jonizējošā starojuma

dozai, kaitējuma smagums nav atkarīgs no saņemtās jonizējošā starojuma dozas lieluma).

Operators saskaņo rīcības plānu ar VVD RDC, vietējo pašvaldību un VUGD, ja radiācijas avārijas sekas var ietekmēt iedzīvotājus un vidi ārpus operatora kontrolētās zonas (t.sk. radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektam).

Tādus valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektus kā Salaspils kodolreaktoru un glabātavu „Radons” VVD RDC inspektori apseko regulārāk nekā citus objektus, kuros veic darbības ar jonizējošā starojuma avotiem.

5.3. Licences turētāja pienākums izveidot un ieviest pārvaldības sistēmas (7.panta 4.punkts)

Saskaņā ar likumu „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” darbības ar jonizējošā starojuma avotiem ir pieļaujamas, ja tiek ievēroti radiācijas drošības un kodoldrošības principi:

1) atbildība par drošību — primāri atbildību par drošību uzņemas fiziskā vai juridiskā persona, kas ir atbildīga par darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem. Darbības ar jonizējošā starojuma avotiem veic pēc šo darbību paziņošanas un reģistrācijas apliecības vai licences saņemšanas, izņemot normatīvajos aktos radiācijas drošības jomā paredzētos gadījumus;

2) valsts atbildība — valsts izveido un uztur efektīvu tiesisko sistēmu radiācijas drošības un kodoldrošības jomā;

3) drošības vadība un pārvaldība — attiecīgās institūcijas un organizācijas, kuras veic vai uzrauga darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, kas rada radiācijas risku, šo darbību veikšanai izveido un uztur efektīvu drošības vadības un pārvaldības sistēmu;

4) darbību ar jonizējošā starojuma avotiem pamatošana — sasniegtais pozitīvais rezultāts pārsniedz negatīvo ietekmi vai zaudējumus, ko rada darbības ar jonizējošā starojuma avotiem;

5) aizsardzības pret jonizējošo starojumu optimizēšana — aizsardzība pret jonizējošo starojumu ir optimāla, ja ir nodrošināts augstākais drošības līmenis, ko var pamatot sasniegt visā darbību ar jonizējošā starojuma avotiem veikšanas laikā;

6) cilvēka drošības risku ierobežošana — radiācijas riska kontroles pasākumi nodrošina, lai cilvēks nebūtu pakļauts tādām iespējama kaitējuma riskam, kas neatbilst normatīvajiem aktiem par aizsardzību pret jonizējošo starojumu. Lai sasniegtu vēlamu drošības līmeni, optimizē aizsardzību pret jonizējošo starojumu un nodrošina, ka cilvēki un vide saņem tikai tādu jonizējošā starojuma dozu, kas nepārsniedz noteikto limitu;

7) esošo un nākamo paaudžu aizsardzība — cilvēki un vide gan tagad, gan turpmāk ir pasargāti no radiācijas riskiem. Valsts un operatori savas darbības īsteno, rēķinoties ar radiācijas iespējamām īstermiņa un ilgtermiņa sekām;

8) avāriju novēršana — tiek veikti visi pasākumi, kas nepieciešami, lai novērstu kodolavāriju vai radiācijas avāriju un mazinātu tās sekas;

9) gatavība avārijām un rīcība avārijas gadījumā — tiek paredzēti pasākumi, kas nodrošina gatavību kodolavārijām vai radiācijas avārijām un reaģēšanai uz tām;

10) aizsardzības pasākumi radiācijas risku samazināšanai — aizsardzības pasākumi ir pamatoti un optimizēti, lai samazinātu esošos vai neregulētos radiācijas riskus.

Radiācijas drošības un kodoldrošības pamatprincipu ieviešana notiek saskaņā ar normatīvajiem aktiem par aizsardzību pret jonizējošo starojumu un citiem normatīvajiem aktiem radiācijas drošības un kodoldrošības jomā.

Šī ziņojuma 3.2.sadaļā sniegta informācija par kvalitātes nodrošināšanas programmu, kuru ir nepieciešams izstrādāt katram operatoram, lai nodrošinātu drošas darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, tai skaitā radioaktīvajiem atkritumiem. Saskaņā ar MK noteikumiem Nr.129 kvalitātes nodrošināšanas programma radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektam vismaz reizi gadā jāpārskata atbilstoši veiktajām darbībām un, ja nepieciešams, jāprecizē to. Tāpat radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta operatoram ir pienākums dokumentēt visas darbības ar radioaktīvajiem atkritumiem, kā arī radioaktīvo atkritumu radioaktivitāti un tilpumu un uzglabāt šo informāciju līdz valsts uzraudzības perioda beigām.

Citi operatora pienākumi izveidot un ieviest pārvaldības sistēmas, kurās par prioritāti ir noteikta radiācijas drošība, ir noteikti no likuma „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” izrietošajos Ministru kabineta noteikumos.

Vienlaikus VVD RDC ir izstrādājis vairākas vadlīnijas operatoriem, kas sniedz detalizētāku prasību aprakstu radiācijas drošībā (piemēram, darba vietas monitoringa veikšanai, eksperta atzinuma saturam, radiācijas drošības kvalitātes nodrošināšanas programmai) un veicina vienotas prakses ieviešanu operatoru pārvaldības sistēmā. Vadlīnijas tiek izstrādātas sadarbībā ar radiācijas drošības un kodoldrošības ekspertiem un operatoru pārstāvjiem un publicētas VVD tīmekļa vietnē (<https://www.vvd.gov.lv/lv/vadlinijas-operatoriem-darbam-ar-jonizejosa-starojuma-avotiem-0>). VVD RDC regulāri pārskata vadlīnijas un aktualizē tās.

Lai nodrošinātu vienotu pieeju pārbaudīšanai, tiek izmantoti iepriekš sagatavoti pārbaudāmie kritēriji (izskatāmie jautājumi). Ņemot vērā dažādu nozaru specifiku, izstrādāti pārbaudāmie kritēriji dažādām operatoru grupām. Šos kritērijus operatori var izmantot arī kā paškontroles rīkus, lai ikdienā operatori sekotu līdzīgi radiācijas drošības prasību ievērošanai, kā arī lai sagatavotos VVD RDC inspektoru pārbaudei. Kopumā VVD RDC izstrādājis paškontroles rīkus

operatoriem 13 dažādās darbību jomās, tai skaitā, radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas jomā (nemedicīniskās apstarošanas jomā paškontroles rīki aktualizēti 2022. gadā; medicīniskās apstarošanas jomā aktualizēti 2024. gadā). Paškontroles rīki pieejami VVD tīmekļa vietnē: <https://www.vvd.gov.lv/lv/paskontroles-riki-jonizejosa-starojuma-avotu-operatoriem>.

5.4. Licences turētāja pienākums paredzēt un uzturēt pietiekamus finanšu resursus un cilvēkresursus (7.panta 5.punkts)

Likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” nosaka, ka licences turētājs (operators), kura darbības ar jonizējošā starojuma avotiem rada radioaktīvos atkritumus, ir atbildīgs par radioaktīvo atkritumu pārvaldības izmaksu segšanu, un MK noteikumi Nr.129 nosaka, ka operators nodrošina finansiālos, tehniskos un darbinieku resursus drošām darbībām ar radioaktīvajiem atkritumiem un ar tiem saistītajiem materiāliem.

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr.149, lai izpildītu kvalitātes nodrošināšanas programmā noteiktās prasības, operators paredz nepieciešamos finanšu resursus aizsardzības pasākumu veikšanai un regulāri inventarizē un pārbauda materiālos resursus, kā arī nodrošina regulāru darbinieku apmācību.

Šie noteikumi paredz, ka operatora kontrolētajā zonā, kur veic darbības ar valsts nozīmes jonizējošā starojuma objektu (tai skaitā Salaspils kodolreaktoru un glabātavu „Radons”), operators izveido radiācijas drošības un kodoldrošības struktūrvienību, kas ir atbildīga tikai par darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem. Radiācijas drošības un kodoldrošības struktūrvienībā ir darbu vadītājs un radiācijas drošības un kodoldrošības eksperts.

Ievērojot, ka par glabātavas „Radons” un Salaspils kodolreaktora apsaimniekošanu ir atbildīga valsts, tad šo objektu uzturēšana tiek nodrošināta no valsts budžeta. Tāpat arī plānotās darbības glabātavā „Radons” (papildus radioaktīvo atkritumu tvertne un ilgtermiņa glabātavas būvniecība) un reaktora likvidēšana tiks nodrošināta, izmantojot valsts budžeta finansējumu.

6. Zināšanas un prasmes radioaktīvo atkritumu pārvaldības jomā (8.pants)

Prasības attiecībā uz ekspertīzi un prasmēm radioaktīvo atkritumu pārvaldības jomā ir noteiktas likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” un no šī likuma izrietošajos Ministru kabineta noteikumos.

Atbilstoši MK noteikumu Nr.65 prasībām, lai saņemtu licenci, licences iesnieguma iesniedzējs nodrošina darbu vadītāja kvalifikācijas atbilstību veicamajiem pienākumiem.

Normatīvajos aktos noteikto prasību izpildi attiecībā uz apmācībām nodrošina VVD RDC, operators un darbu vadītājs:

1) VVD RDC saskaņā ar likumu „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” lai paaugstinātu radiācijas drošības līmeni valstī, veicina darbu vadītāju, darbinieku, radiācijas drošības ekspertu un medicīnas fizikas ekspertu apmācību, nodrošina VVD RDC darbinieku apmācību, saskaņo iestāžu izstrādātas kursu programmas radiācijas drošībā, kā arī organizē radiācijas drošības kursus

2) Operators nodrošina darba vadītāja apmācību radiācijas drošības jautājumos izglītības iestādes izstrādātas kursu programmas ietvaros – ne retāk kā reizi piecos gados noteikumos noteiktajos gadījumos, kā arī ārpuskārtas mācības un zināšanu pārbaudi, ja mainās darba vai amata pienākumi, kā arī tiek ieviesta jauna aparatūra vai jauna procedūra darbā ar jonizējošā starojuma avotiem.

Operators nodrošina darbinieka instruktāžu par radiācijas drošības jautājumiem ne retāk kā vienu reizi gadā, apmācību radiācijas drošības jautājumos izglītības iestādes izstrādātas kursu programmas ietvaros ne retāk kā reizi piecos gados, kā arī ārpuskārtas mācības un zināšanu pārbaudi, ja mainās darba vai amata pienākumi, tiek ieviesta jauna aparatūra vai jauna procedūra darbā ar jonizējošā starojuma avotiem.

3) Saskaņā ar likuma „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” prasībām darbus ar jonizējošā starojuma avotiem vada operatora pilnvarots darbu vadītājs - persona, kura ir kompetenta jautājumos par aizsardzību pret jonizējošo starojumu darbā ar jonizējošā starojuma avotiem, kā arī minēto aizsardzības pasākumu uzraudzībā un īstenošanā. Darbu vadītājs nodrošina, lai personas, kuras veic darbības ar jonizējošā starojuma avotiem, būtu pietiekami apmācītas aizsardzības pasākumu veikšanai, pārzinātu apstākļus un normatīvo aktu prasības, kā arī būtu informētas par iespējamo risku, kas saistīts ar šiem darbiem.

Eksperti un speciālisti radiācijas drošības jomā pamatizglītību un papildus apmācības iegūst vienā no trijām Latvijas augstskolām – Latvijas Universitātē (fizika, ķīmija), Rīgas Tehniskajā universitātē (medicīnas fizika) un Rīgas Stradiņa universitātē (medicīna), kā arī Paula Stradiņa klīniskās universitātes slimnīcas, LU P.Stradiņa medicīnas koledžas tālākizglītības kursus, kā arī Veterinārās izglītības centra kursus.

VVD RDC darbinieku apmācības tiek nodrošinātas, piedaloties dažādos Starptautiskās atomenerģijas aģentūras tehniskās sadarbības projektos. Tehniskās sadarbības projektu ietvaros tiek nodrošināta Latvijas pārstāvju dalība mācību semināros un pieredzes apmaiņas projektos, kas saistīti ar radiācijas drošību un kodoldrošību.

Likumā “Par radiācijas drošību un kodoldrošību” 2024. gada 28. maijā veikti grozījumi, papildinot to ar normu, ka tiek veiktas pētniecības un attīstības darbības, lai nodrošinātu radiācijas drošības pasākumu īstenošanu ar radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanu saistītu zināšanu un prasmju ieguvei. Minētie grozījumi nodrošina Direktīvas 2011/70/Euratom 8. panta prasību pārņemšanu attiecībā uz zināšanām un prasmēm radioaktīvo atkritumu pārvaldība jomā.

7. Finanšu resursi (9.pants)

Likums „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” un MK noteikumi Nr. 129 nosaka, ka operators nodrošina nepieciešamos finanšu resursus radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanai un ir atbildīgs par radioaktīvo atkritumu pārvaldības izmaksu segšanu.

Latvijā ir tikai viena glabātava „Radons”, kurā tiek ilgstoši glabāti un apglabāti radioaktīvie atkritumi. Ievērojot, ka Latvijā ikgadēji rodas ļoti neliels daudzums radioaktīvo atkritumu, un to, ka glabātava ir izveidota 1962. gadā, kā arī tajā ir apglabāti vēsturiskie atkritumi, tad glabātavas „Radons” apsaimniekošana tiek veikta no valsts budžeta. Finansējums tiek nodrošināts arī vides radiācijas monitoringa programmas īstenošanai. Katru gadu tiek vērtēts nepieciešamais finansējums glabātavas „Radons” apsaimniekošanai. Glabātavas „Radons” un Salaspils kodolreaktora apsaimniekošanu nodrošina viens operators – LVĢMC, kuram no valsts budžeta ikgadēji piešķir finansējumu šo objektu apsaimniekošanai.

No valsts budžeta finansējuma tiek plānots finansēt arī vienas radioaktīvo atkritumu tvertnes un ilgtermiņa glabātavas būvniecību glabātavā „Radons”, tāpat arī Salaspils kodolreaktora likvidēšanu.

Pēc atkārtotas iepirkumu “Jaunas radioaktīvo atkritumu tvertnes, ilgtermiņa glabātavas un esošo radioaktīvo atkritumu tvertņu pārsegšanas projekta izstrāde radioaktīvo atkritumu glabātavai “Radons”” un “Salaspils kodolreaktora izpētes un demontāžas projekta izstrāde” izsludināšanas, 2021. gadā tika noslēgti divi līgumi - 2021. gada 28. aprīlī līgums par Salaspils kodolreaktora izpēti, būvprojekta izstrādi Salaspils kodolreaktora likvidēšanai un demontāžai un autoruzraudzību un 2021. gada 7. maijā līgums par jaunas radioaktīvo atkritumu tvertnes, ilgtermiņa glabātavas un pārseguma virs slēgtajām radioaktīvo atkritumu tvertnēm radioaktīvo atkritumu glabātavā „Radons” būvprojekta izstrādi un autoruzraudzību.

Būvprojekts jaunas radioaktīvo atkritumu tvertnes un ilgtermiņa glabātavas būvniecībai, kā arī drošības uzlabojumu izveidei radioaktīvo atkritumu glabātavā ”Radons” tika pabeigts 2023. gada novembrī.

Saskaņā ar iepirkuma līguma nosacījumiem, Salaspils kodolreaktora demontāžas un likvidēšanas būvprojekta izstrādi paredzēts pabeigt 2024.-2025.gadā. Būvdarbu projekta īstenošana radioaktīvo atkritumu glabātavā “Radons” un Salaspils kodolreaktorā ir paredzēta saskaņā ar VPP2027 norādītajiem termiņiem.

Pēc nepieciešamā finansējuma nodrošināšanas, Salaspils kodolreaktora likvidācijas un radīto atkritumu apglabāšanas radioaktīvo atkritumu glabātavā “Radons”” un arī pēc glabātavas „Radons” slēgšanas tiek plānots, ka tās apsaimniekošanu un uzraudzību nodrošinās valsts.

Lai arī operatoru, kuru darbības rezultātā rodas radioaktīvie atkritumi, skaits ir neliels, operatoriem ir jānodrošina nepieciešamo finansējumu šo atkritumu apsaimniekošanai objektā. Šie operatori arī sedz izmaksas, kas rodas transportējot atkritumus uz glabātavu „Radons”, kā arī sedz izmaksas, kas rodas sagatavojot radioaktīvos atkritumus apglabāšanai.

Atbilstoši Ministru kabineta 2023. gada 26. septembra sēdē izskatītajam jautājumam (prot. Nr. 47, 43. §) tika atbalstīts papildus finansējums prioritārajam pasākumam “Kapacitātes stiprināšanu gatavībai un rīcībai radiācijas avārijās”, kas paredz ar 2024. gadu un turpmāk ik gadu papildus finanšu līdzekļu piešķiršanu VVD un LVĢMC. Prioritārā pasākuma mērķis ir nodrošināt LVĢMC kapacitātes stiprināšanu gatavībai un rīcībai radiācijas avārijās. Prioritārajam pasākumam finansējums tiks nodrošināts 322 902 *euro* apmērā 2024. gadā, 186 452 *euro* apmērā 2025. gadā, un turpmāk ik gadu, ar izņēmumu 2026. gadā, kad finansējums tiks nodrošināts 204 452 *euro* apmērā.

8. Sabiedrības informēšana (10.pants)

Likumā „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” ir noteiktas prasības informācijas nodrošināšanai sabiedrībai.

Saskaņā ar likumu „Par radiācijas drošību un kodoldrošību” VVD RDC informē iedzīvotājus par to, ka ir pieprasīta licence valsts nozīmes jonizējošā starojuma objekta izveidošanai vai būtisku pārmaiņu veikšanai tajā, ievieojot informāciju Valsts vides dienesta tīmekļa vietnē.

Operators un darbu vadītājs ir atbildīgi par to, lai VVD RDC, kā arī citu valsts un pašvaldību institūciju darbinieki, kuru kompetencē ietilpst radiācijas drošības un kodoldrošības jautājumi, saņemtu informāciju par radiācijas drošības un kodoldrošības pasākumiem attiecīgajā objektā. Lai nodrošinātu darbinieku, mācekļu un studentu aizsardzību pret jonizējošo starojumu, kā arī lai nepieļautu radiācijas avārijas, operators nodrošina darbinieku, mācekļu un studentu informēšanu par iespējamo kaitējumu veselībai, ko var izraisīt darbs ar jonizējošā starojuma avotiem.

Radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekta operators katru gadu līdz 31. janvārim informē pašvaldību, kuras teritorijā atrodas attiecīgais objekts, par iepriekšējā kalendāra gadā veiktajām pārmaiņām objektā saistībā ar radiācijas drošību, kā arī par monitoringa rezultātiem un plānotajiem pasākumiem. Šo informāciju operators ievieto arī savā tīmekļa vietnē. Informācija par Salaspils kodolreaktoru un glabātavu “Radons” (t.sk. vides radiācijas monitoringa rezultāti) ir pieejama LVĢMC tīmekļa vietnē: <https://videscentrs.lv/gmc.lv/lapas/salaspils-kodolreaktors>).

Sabiedrības informēšana tiek nodrošināta arī veicot ilgtermiņa drošības novērtējumu radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objektam, kuru īsteno pirms

objekta izveides, pirms grozījumu veikšanas licencē sakarā ar būtiskām izmaiņām objekta darbībā, reizi 10 gados pirms iesnieguma iesniegšanas licences saņemšanai objekta ekspluatācijai un pirms objekta slēgšanas. Sabiedrība tiek informēta par drošības novērtējumu pirms tā uzsākšanas un arī pēc novērtējuma veikšanas. Pēc ilgtermiņa drošības novērtējuma tiek organizēta arī sabiedriskās apspriešanas sanāksme. 2016. gadā tika pabeigts glabātavas “Radons” ilgtermiņa drošības novērtējums, kura laikā tika sniegta informācija sabiedrībai, kā arī notika sabiedriskās apspriešanas sanāksme. Informācija par ilgtermiņa drošības novērtējumu pieejama LVĢMC tīmekļa vietnē (<https://videscentrs.lvgmc.lv/lapas/salaspils-kodolreaktors#61997902>, sadaļa “Radioaktīvo atkritumu glabātavas “Radons” ilgtermiņa drošības novērtējums”). Nākamais glabātavas “Radons” ilgtermiņa drošības novērtējums ir paredzēts 2026. gadā.

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 149 VVD RDC veicina iedzīvotāju izglītošanu par radiācijas drošības un kodoldrošības jautājumiem un izplata informāciju par jaunākajām atziņām radiācijas drošības un kodoldrošības jomā un VVD RDC ir sagatavojis dažādus informatīvos materiālus sabiedrībai, kas pieejami VVD tīmekļa vietnē: <https://www.vvd.gov.lv/lv/informativie-materiali>. VVD RDC sadarbībā ar LVĢMC organizēja vēsturiski radioaktīvo priekšmetu nodošanas kampaņu 2022.gadā, pirmo reizi Latvijā aicinot sabiedrību bez maksas nodot vēsturiski radioaktīvos priekšmetus drošai to apsaimniekošanai. Kampaņas laikā sabiedrība tika informēta par to, kādi vēsturiskie priekšmeti var būt radioaktīvi, kādi ir iespējamie radiācijas riski, cilvēkam saskaroties ar šiem priekšmetiem, un kā pareizi rīkoties, ja šādi priekšmeti nonāk iedzīvotāju rīcībā. Plašāka informācija par vēsturiskajiem radioaktīvajiem priekšmetiem un vēsturiski radioaktīvo priekšmetu nodošanas kampaņu pieejama VVD tīmekļvietnē: <https://www.vvd.gov.lv/lv/radioaktivo-prieksmetu-nodosanas-kampana>.

Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 152 VUGD sadarbībā ar VVD RDC, izmantojot plašsaziņas līdzekļus, informē iedzīvotājus, kurus var apdraudēt radiācijas avārija, par veselības aizsardzības pasākumiem un rīcību radiācijas avārijas gadījumā. Informācijā ietver šādus jautājumus:

1. jonizējošais starojums un tā ietekme uz iedzīvotājiem un vidi;
2. radiācijas avārijas veidi, avārijas seku iespējamā ietekme uz iedzīvotājiem un vidi;
3. aizsardzības pasākumi un to īstenošanas metodes;
4. iedzīvotāju rīcība radiācijas avārijas gadījumā (arī joda profilakse), kā arī joda preparātu saņemšanas un iegādes iespējas;
5. kompetentās iestādes un komercsabiedrības, kuras var sniegt informāciju par radiācijas drošību.

Radiācijas avārijas gadījumā VUGD apziņo un brīdina iedzīvotājus, izmantojot plašsaziņas līdzekļus un civilās trauksmes un apziņošanas sistēmu. Pēc VVD RDC ieteikuma VUGD radiācijas avārijā cietušajiem iedzīvotājiem nekavējoties sniedz šādu informāciju: notikušās radiācijas avārijas veids, cēlonis (ja iespējams), mērogs un paredzamā attīstība, ieteicamie iedzīvotāju aizsardzības pasākumi (atkarībā no radiācijas avārijas veida), papildu aizsardzības pasākumi noteiktām iedzīvotāju grupām (ja nepieciešams).

VVD RDC saņem informāciju par radiācijas avārijām un kodolavārijām, nodrošinot izziņošanas un reaģēšanas 24 stundu operatīvo gatavību. VVD nodrošināta iespēja jebkurā diennakts stundā saņemt konsultācijas radiācijas drošības jautājumos un, ja nepieciešams, organizē VVD RDC inspektoru izbraukšanu uz radiācijas avārijas vietu. 2020. gadā VVD RDC aktualizējis procedūru "Rīcība vietēja mēroga radiācijas avāriju gadījumos", kurā noteikta informācijas saņemšanas un reaģēšanas kārtība vietēja mēroga radiācijas avārijās. Savukārt, lai pilnveidotu institūciju rīcību un sadarbību radiācijas avārijās atbilstoši Civilās aizsardzības un katastrofas pārvaldīšanas likumam, Ministru kabineta 2003.gada 8.aprīļa noteikumiem Nr.152 "Prasības attiecībā uz sagatavotību radiācijas avārijai un rīcību šādas avārijas gadījumā" un citiem tiesību aktiem un politikas plānošanas dokumentiem katastrofu pārvaldīšanas jomā, ar VVD rīkojumu 2021. gadā izveidota darba grupa starpinstitucionālās sadarbības nodrošināšanai radiācijas avārijās. Darba grupa izvērtē potenciālos riskus radiācijas avārijās, izstrādā algoritmus koordinētai rīcībai radiācijas avārijās, sagatavo izvērtējumu par institūciju rīcībā esošajiem un nepieciešamajiem resursiem radiācijas avāriju gadījumos, kā arī izstrādā priekšlikumus par nepieciešamajām izmaiņām tiesību aktos, lai uzlabotu sagatavotību un rīcību radiācijas avārijās.

Radiācijas situācijas nepārtrauktai novērošanai valstī tiešsaistes (*on-line*) režīmā tiek darbinātas 20 automātiskās gamma starojuma monitoringa stacijas (Baldonē (2.stacijas), Balvos, Daugavpilī (2 stacijas), Demenē, Silenē, Medumos, Rūjienā, Jelgavā, Liepājā, Madonā, Rēzeknē, Rucavā, Salacgrīvā, Salaspilī, Talsos, Valmierā, Rīga un Ventspilī), viena tiešsaistes režīmā darbojošās aerosolu monitoringa stacija (Daugavpilī), divas ūdens radiācijas monitoringa stacijas un viena autonomā jeb pārvietojamā radiācijas monitoringa stacija.

Šīs stacijas nodrošina gamma starojuma dozas jaudas un spektru mērījumus. Mērījumi tiek veikti ar 10 minūšu intervālu. Mērījumu dati automātiski tiek savākti un analizēti Oracle datu bāzē, nosakot ekvivalento dozas jaudu (nSv/h (nanozīverti stundā)). Dati par ekvivalento dozas jaudu sistemātiski un regulāri tiek nosūtīti uz ECURIE/EURDEP (European Community Urgent Radiological Information Exchange /European radiological data exchange platform) datu bāzi, kur tie kopā ar pārējo Eiropas valstu gamma monitoringa datiem redzami EURDEP publiskajā vietnē: <http://eurdep.jrc.europa.eu> sadaļā Public EURDEP Map. Vienlaikus dati ir pieejami arī VVD tīmekļa vietnē <https://www.vvd.gov.lv/lv/radiacijas-limenis-latvija>.

Atbilstoši Ministru kabineta 2009.gada 17.februāra noteikumiem Nr. 158 „Noteikumi par prasībām attiecībā uz vides monitoringu un tā veikšanas kārtību, piesārņojošo vielu reģistra izveidi un informācijas pieejamību sabiedrībai” valsts institūcija sagatavo un ievieto iestādes tīmekļa vietnē gada pārskatu par veiktā valsts monitoringa rezultātiem. Ievērojot, ka VVD RDC nodrošina automātisko gamma starojuma monitoringa staciju sistēmas darbību, tad VVD RDC katru gadu sagatavo pārskatu par veikto monitoringu un ievieto VVD tīmekļa vietnē (<https://www.vvd.gov.lv/lv/parskats-par-vides-radiacijas-monitoringa-rezultatiem>).

Savukārt LVĢMC vides monitoringa programmas ietvaros īsteno arī virszemes ūdeņu un pazemes ūdeņu radiācijas monitoringa programmu, kuras rezultāti tiek publicēti LVĢMC tīmekļa vietnē (<https://videscentrs.lvģmc.lv/lapas/udens-kvalitate>).

Atbilstoši VVD nolikumam VVD informē sabiedrību par dienesta darbību un sniedz sabiedrībai dienesta rīcībā esošo vides informāciju. VVD reizi gadā sagatavo pārskatu par dienesta funkciju izpildi un dienestam piešķirto valsts budžeta līdzekļu izlietojumu, un ievieto šo pārskatu dienesta tīmekļa vietnē.

9. Valsts programma (11. un 12.pants)

Šobrīd Latvijā tiek nodrošināta maksimāli droša un atbildīga radioaktīvo atkritumu apsaimniekošana un pārvaldība.

2003. gada 26. jūnijā Ministru kabinets ar rīkojumu Nr. 414 apstiprināja Radioaktīvo atkritumu glabāšanas koncepciju (pieejama tīmekļa vietnē - https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/rad_koncepcija.pdf), kas paredz pasākumus radioaktīvo atkritumu pārvaldības sistēmas uzlabošanai, tai skaitā, papildus radioaktīvo atkritumu tvertņu¹⁰ būvniecību glabātavā „Radons”, lai nodrošinātu visu Salaspils kodolreaktora likvidēšanas un demontāžas gaitā radušos radioaktīvo atkritumu apglabāšanu un nodrošinātu rezervi arī tiem radioaktīvajiem atkritumiem, kas radīsies no citām darbībām.

Programmas, kas ir VPP2027 pielikums, mērķis ir nodrošināt videi un iedzīvotājiem drošu radioaktīvo atkritumu pārvaldības sistēmas attīstību valstī. Tajā ir iekļauta informācija par radiācijas drošības un kodoldrošības pamatprincipiem, valsts un operatora atbildību, radioaktīvo atkritumu pārvaldības objektu, finanšu resursiem, t.sk. nepieciešamajiem finanšu resursiem Programmas pasākumu īstenošanai, radioaktīvo atkritumu daudzuma novērtējumu, turpmākajiem plāniem u.c. informācija.

¹⁰ Ievērojot pašreizējo finansiālo situāciju, šobrīd tiek plānota tikai vienas radioaktīvo atkritumu tvertnes būvniecība.

Programmā ir identificēti 5 mērķi un ar tiem saistītie 33 uzdevumi (pasākumi), lai nodrošinātu radioaktīvo atkritumu drošu pārvaldību.

Laika posmam līdz 2027. gadam Programmā ir noteikti sekojoši mērķi radioaktīvo atkritumu pārvaldībai:

1. Droša Salaspils kodolreaktora uzturēšana un likvidēšana;
2. Glabātavas "Radons" apsaimniekošana un attīstīšana;
3. Radiācijas avāriju pārvaldības stiprināšana;
4. Darbību ar jonizējošā starojuma avotiem uzraudzības sistēmas pilnveidošana;
5. Sabiedrības izpratnes par radiācijas drošību veicināšana un savstarpējās komunikācijas uzlabošana.

Augstāk minēto mērķu īstenošanas nodrošināšana ir paredzēta sadalot katru no tiem pa atsevišķiem uzdevumu blokiem, jo katrs pats par sevi ir ļoti kompleksi un patstāvīgi, kas aptver diezgan plašu uzdevumu kopu. Programma satur arī informāciju par nepieciešamo finansējumu apjomu, kā arī ir norādīts finansējuma avots un atbildīgās un līdzatbildīgās institūcijas katra uzdevuma izpildei.

Vispārīgie principi, kas noteikti Programmā, lai nodrošinātu, ka indivīdi, sabiedrība un vide tiek pietiekami aizsargāta no jonizējošā starojuma visos radioaktīvo atkritumu pārvaldības posmos:

1. *Rašanās novēršana* – radioaktīvos atkritumus radīt pēc iespējas mazāk, cik tas ir saprātīgi praktiski iespējams (gan radioaktivitātes līmeņa, gan to apjoma ziņā).
2. *Procesu mijiedarbības izvērtēšana* – ņemt vērā radioaktīvo atkritumu rašanās un pārvaldības visu posmu savstarpējo saistību.
3. *Piemērotas aizsardzības metodes* – nodrošināt indivīdu, sabiedrības un vides efektīvu aizsardzību, izvēloties piemērotas aizsardzības metodes, kuras saskaņotas ar VVD RDC un atbilst nacionālajiem tiesību aktiem, kā arī starptautiskiem kritērijiem un standartiem.
4. *Nesamērīgs slogs nākamajām paaudzēm* – izvairīties no pārmērīgu apgrūtinājumu uzlikšanas un nodošanas nākamajām paaudzēm, kas saistīti ar radioaktīvo atkritumu pārvaldību šodien.
5. *Droša apsaimniekošana ilgtermiņā* – radioaktīvos atkritumus apsaimniekot droši, tai skaitā ilgtermiņā, ar pasīvās drošības elementiem.
6. *Piesārņotājs maksā* – radioaktīvo atkritumu radītājs sedz atkritumu apsaimniekošanas izdevumus.
7. *Lēmumu pieņemšana* – visos radioaktīvo atkritumu pārvaldības posmos lēmumus pieņem, balstoties uz pierādījumiem, un šos lēmumus dokumentē.

Ar likumu "Par radiācijas drošību un kodoldrošību" izveidota normatīvo aktu bāze radiācijas drošības un kodoldrošības jomā. Likumā "Par radiācijas drošību un kodoldrošību" ietverti radioaktīvo atkritumu pārvaldības politikas nosacījumi, ievērojot radioaktīvo atkritumu pārvaldības principus. Uz šī likuma pamata izdoti Ministru kabineta noteikumi, veidojot vispārēju tiesisko un institucionālo sistēmu radiācijas drošības un kodoldrošības jomā, tai skaitā arī radioaktīvo atkritumu pārvaldībā. Tāpat prasības attiecībā uz radiācijas drošību un kodoldrošību iekļautas vairākos vispārējos normatīvajos aktos, kuri regulē valsts institūciju darbību, vides aizsardzību, būvniecību un citas jomas.

Informācija par radioaktīvo atkritumu klasifikāciju ir noteikta MK noteikumos Nr. 129. Atbilstoši pussabrukšanas periodam radioaktīvos atkritumus iedala:

1) Radioaktīvie atkritumi, kuru pussabrukšanas periods nepārsniedz 30 dienas un kuros pēc radionuklīdu sabrukšanas nerodas ilgdzīvojoši meitas produkti (īsdzīvojošie radioaktīvie atkritumi);

2) Radioaktīvie atkritumi, kuru pussabrukšanas periods pārsniedz 30 dienas vai kuros pēc radionuklīdu sabrukšanas rodas ilgdzīvojoši meitas produkti (ilgdzīvojošie radioaktīvie atkritumi).

Atbilstoši siltuma izdalīšanās jaudai radioaktīvos atkritumus iedala:

1. Radioaktīvie atkritumi, kuriem radioaktīvās sabrukšanas rezultātā siltuma izdalīšanās jauda ir mazāka par 2 kW uz vienu kubikmetru radioaktīvo atkritumu (turpmāk - zemas un vidējas radioaktivitātes atkritumi);

2. Radioaktīvie atkritumi, kuriem radioaktīvās sabrukšanas rezultātā siltuma izdalīšanās jauda ir lielāka vai vienāda ar 2 kW uz vienu kubikmetru radioaktīvo atkritumu, tai skaitā lietotā kodoldegviela (augstas radioaktivitātes atkritumi).

Ziņojuma pielikumā ir iekļauta informācija par radioaktīvo atkritumu apjomiem glabātavā „Radons” atbilstoši Starptautiskās atomenerģijas aģentūras radioaktīvo atkritumu klasifikācijai.

Direktīvas 2011/70/Euratom 11. pants nosaka, ka dalībvalstis nodrošina savas lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas valsts programmas īstenošanu, kuru attiecina uz visu veidu lietoto kodoldegvielu un radioaktīvajiem atkritumiem, kas ir tās jurisdikcijā, un uz visiem lietotās kodoldegvielas un radioaktīvo atkritumu apsaimniekošanas posmiem no to rašanās līdz apglabāšanai. Latvija ir to valstu sarakstā, kurai atbilstoši Direktīvas 2011/70/Euratom 15. panta 2. punktam nav jāpārņem un jāīsteno Direktīvā 2011/70/Euratom noteiktais attiecībā uz lietoto kodoldegvielu.

Programma nodrošina, ka tiek veikta Direktīvas 2011/70/Euratom 11. un 12.pantā noteikto prasību ievērošana. Kā jau iepriekš minēts, Programma ir VPP2027 pielikums un VPP2027 tika apstiprināts ar Ministru kabineta 2022. gada 31. augusta rīkojumu Nr.583 „Par Vides politikas pamatnostādņēm

2021.–2027. gadam”. Papildus Programmā ir noteikti arī ilgtermiņa mērķi (indikatori), kas aprakstīti šī ziņojuma 11. sadaļā.

10. Pašnovērtējums un starptautiskais novērtējums (14. panta 3. punkts)

2019. gada oktobrī norisinājās pirmais visaptverošais novērtējums Latvijā izveidotajai infrastruktūrai darbībām ar jonizējošā starojuma avotiem, kurā vērtēja visas radiācijas drošības jomas valstī (tajā skaitā radioaktīvo materiālu transportēšanu, radiācijas objektu demontāžu un likvidēšanu, radioaktīvo atkritumu pārvaldību un gatavību un rīcību radiācijas avārijās). Novērtējumu jeb Integrated Regulatory Review Service (IRRS) misiju nodrošināja Starptautiskā atomenerģijas aģentūra, piesaistot ekspertus no astoņām valstīm. Eksperti atzīmēja Latvijas inspektoru augsto sagatavotības līmeni, kā arī pieejamos tehniskos līdzekļus (mēriekārtas). Vienlaikus atzinīgi tika novērtētas RDC izstrādātās vadlīnijas operatori, kuri veic darbības ar jonizējošā starojuma avotiem. 2019. gada decembrī RDC, VARAM un LVGMC pārstāvji piedalījās radioaktīvo atkritumu pārvaldības politikas starptautiskajā novērtējumā jeb ARTEMIS misijā (Integrated Review Service for Radioactive Waste and Spent Fuel Management, Decommissioning and Remediation). Starptautiski eksperti no četrām valstīm vērtēja Latvijas Radioaktīvo atkritumu pārvaldības politiku. Novērtējumā pozitīvi novērtēta Latvijas īstenotā politika un atzīmēts, ka izveidots labs pamats radioaktīvo atkritumu drošai un atbildīgai apsaimniekošanai. Novērtējuma rezultātā saņemtas rekomendācijas un ieteikumi Radioaktīvo atkritumu pārvaldības programmas pilnveidošanai. Informācija par notikušajiem novērtējumiem ir pieejama VVD tīmekļa vietnē: <https://www.vvd.gov.lv/lv/zinojumi-radiācijas-drosības-un-kodoldrosības-joma>.

2024. gada oktobrī VVD RDC uzņems starptautiskā IRRS starpposma novērtējuma misiju (follow-up), kurā vērtēs progresu attiecībā uz rekomendāciju ieviešanu, arī radioaktīvo atkritumu pārvaldībā.

11. Nākotnes plāni, kā uzlabot radioaktīvo atkritumu drošu un atbildīgu pārvaldību

Lai arī turpmāk nākotnē nodrošinātu radioaktīvo atkritumu drošu un atbildīgu pārvaldību, ir jāturpina nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu Salaspils kodolreaktora likvidēšanas pasākumu kopuma izpildi, kā arī jaunas radioaktīvo atkritumu tvertnes un ilgtermiņa glabātavas būvniecību glabātavā “Radons”.

Vienlaikus VPP2027 ir iezīmēti divi ilgtermiņa rīcības virzieni, kuru sasniegšanai ir izvirzīti vairāki pasākumi, kuri ir īstenojami līdz 2070. gadam, piemēram, jautājumi par glabātavas "Radons" slēgšanu, jautājumi par to

atkritumu ilgspējīgu pārvaldību, kurus nevar apglabāt glabātavā "Radons" (vidējas radioaktivitātes atkritumi).

Rīcības virziens par jonizējošā starojuma avotu apsaimniekošanas uzlabošanu sevī ietver uzdevumus (pasākumus), kas saistīti ar Salaspils kodolreaktora valsts uzraudzību, monitoringu un novērtējumu par kodolreaktora teritorijas noņemšanu no valsts uzraudzības, kā arī uzdevumus, kas saistīti ar glabātavas "Radons" vides radiācijas monitoringu, ilgtermiņa drošības novērtējumu, tehniski ekonomiskā izvērtējuma veikšanu par glabātavas darbības laiku un lēmuma pieņemšanu par glabātavas darbību/slēgšanas laiku. Papildus ir noteikti uzdevumi, ja pieņemts lēmums par glabātavas "Radons" slēgšanu pēc 2070. gada.

Rīcības virziens par ilgspējīgas radioaktīvo atkritumu pārvaldības nodrošināšanu ietver analīzi (ekspertu novērtējums) par to atkritumu ilgspējīgas pārvaldības iespējām Latvijā, kuru apglabāšana glabātavā "Radons" nav iespējama, lēmuma pieņemšanu un risinājuma īstenošanu par to atkritumu ilgspējīgu pārvaldību, kuru apglabāšana glabātava "Radons" nav piemērota (vidējas radioaktivitātes atkritumi).

Vidējas radioaktivitātes atkritumu, kuru apglabāšanai glabātava "Radons" nav piemērota, pašreizējais apsaimniekošanas risinājums paredz to sagatavošanu un drošu ilgtermiņa glabāšanu. Lai arī minēto atkritumu apjoms, kuri pašreiz tiek glabāti glabātavā "Radons", ir neliels, arī tiem ir jārod risinājums apglabāšanai. Ilgtermiņa risinājumi paredz vidējas radioaktivitātes atkritumus pilnīgi izolēt no cilvēku piekļuves, taču pievirsmas glabātava kā "Radons" šādam nolūkam nav atbilstoša, jo ir būvēta zemas radioaktivitātes atkritumu apglabāšanai. Ģeoloģiskās glabātavas, kuras pasaulē tiek būvētas, lai apglabātu vidējas un augstas radioaktivitātes atkritumus, risinājums ir ārkārtīgi sarežģīts un Latvijā radīto atkritumu apjomam nepiemērots, tai skaitā nesamērīgi augsto izmaksu dēļ. Ģeoloģiskā glabātava Latvijas apstākļos radītu nesamērīgu slogu daudzām nākošajām paaudzēm un tādējādi būtu pretrunā ar radiācijas drošības un kodoldrošības pamatprincipiem.

Kā potenciāli efektīvs risinājums pasaulē tiek vērtēta iespēja vidējas radioaktivitātes atkritumus ievietot speciāli ierīkotos urbemos. Šāds risinājums varētu būtu piemērojams Latvijas gadījumā, tomēr risinājuma plaša praktiskā ieviešana pasaulē tuvākajos gados vēl nav sagaidāma. Kā alternatīva ģeoloģiskām glabātavām pasaulē tiek veikta līdz 100 metru dziļu glabātavu projektu izpēte un būvniecība, šāda glabātava būtu piemērota vidējas aktivitātes radioaktīvo atkritumu glabāšanai.

Ievērojot minētos apsvērumus, Programma nosaka, ka līdz 2040. gadam ir paredzēts veikt padziļinātu analīzi (ekspertu novērtējumu) par to atkritumu ilgspējīgas pārvaldības iespējām, kuru apglabāšana glabātavā "Radons" nav iespējama. Arī pasaulē īstenotie pētījumi vidējas radioaktivitātes atkritumu glabāšanā ar laiku var tikt izmantoti Latvijai piemērota risinājuma identificēšanai.

Programmā ir iekļauta informācija par veicamajiem uzdevumiem līdz 2027. gadam, kas ir Programmas īstenošanas periods, gan arī iekļauti ilgtermiņa rīcības efektivitātes indikatori, kas nosaka galvenos politikas virzienus radiācijas drošības un kodoldrošības jomā. Programma nosaka divus ilgtermiņa rīcības virzienus – jonizējošā starojuma avotu apsaimniekošanas uzlabošana un ilgspējīgas radioaktīvo atkritumu pārvaldības nodrošināšana.

Ir svarīgi arī turpmāk nodrošināt iespēju Latvijas ekspertiem aktīvi iesaistīties dažādos starptautiskos projektos, papildinot zināšanas radiācijas drošības jautājumos, tai skaitā radioaktīvo atkritumu drošai apsaimniekošanai.

Kopsavilkums

Latvijā tiesību aktos ir noteiktas un tiek īstenotas prasības radioaktīvo atkritumu pārvaldībai, lai nodrošinātu, ka indivīdi, sabiedrība un vide tiek pietiekami aizsargāta no jonizējošā starojuma visos radioaktīvo atkritumu pārvaldības posmos.

Latvijā ir samērā neliels skaits to operatoru, kuru darbības rezultātā rodas radioaktīvie atkritumi, un rezultātā gadā rodas neliels apjoms radioaktīvo atkritumu, kuri tiek nogādāti glabātavā „Radons” ($< 1 \text{ m}^3$). Lielākais radioaktīvo atkritumu apjoms tiks radīts, veicot Salaspils kodolreaktora (pētnieciskais) likvidēšana.

Latvijā atbilstoši Direktīvas 2011/70/Euratom definīcijai ir viens radioaktīvo atkritumu apglabāšanas objekts - glabātava „Radons”, kurā tiek nodrošināta ap 818 m^3 apglabāto un $75,1 \text{ m}^3$ glabāšanā esošo radioaktīvo atkritumu apsaimniekošana.

Šobrīd Latvijai joprojām aktuāls uzdevums ir risināt jautājumu par Salaspils kodolreaktora likvidēšanu un plānoto objektu (radioaktīvo atkritumu tvertnes, ilgtermiņa glabātavas un esošo tvertņu pārsegšana) būvniecību glabātavā „Radons”.

Radioaktīvo atkritumu apjoms

Latvijā ir tikai viens radioaktīvo atkritumu pārvaldības objekts, kurā ir iespējams apglabāt radioaktīvos atkritumus un ilgstoši glabāt radioaktīvos atkritumus un lietošanā neesošus slēgtos starojuma avotus – radioaktīvo atkritumu glabātava „Radons”, Baldones novads.

Katru gadu Latvijā rodas ļoti neliels skaits radioaktīvo atkritumu – < 1 m³.

Aktuālā situācija radioaktīvo atkritumu glabātavā „Radons” (uz 01.01.2024)

Radioaktīvo atkritumu veids	Apglabātais apjoms	Glabāšanā esošais apjoms
Ļoti zemas radioaktivitātes atkritumi	0 m ³	0 m ³
Zemas radioaktivitātes atkritumi	783 m ³	56 m ³ Iecementēti un neiecementēti zemas aktivitātes radioaktīvie atkritumi un lietoti slēgtie jonizējošā starojuma avoti, kas paredzēti turpmākai apglabāšanai
Vidējas radioaktivitātes atkritumi	35 m ³ no tiem ~ 26 000 jonizējošā starojuma avoti	19 m ³ Galvenokārt iecementēti un neiecementēti lietoti slēgtie jonizējošā starojuma avoti, kurus nevar apglabāt glabātavā „Radons”.
Augstas radioaktivitātes atkritumi	0 m ³	0 m ³

**2. Novērtētais plānoto radioaktīvo atkritumu apjoms
radioaktīvo atkritumu glabātavā „Radons” (papildus esošajiem
radioaktīvajiem atkritumiem)**

Radioaktīvo atkritumu veids	2030.gads		2040.gads	
	Apglabāts	Glabāšanā	Apglabāts	Glabāšanā
Ļoti zemas radioaktivitātes atkritumi (Very low level waste (VLLW))	Nav plānots	Nav plānots	Nav plānots	Nav plānots
Zemas radioaktivitātes atkritumi (Low level waste (LLW))	1 100 m ³ (t.sk.Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā)	78 m ³ (no darbībām ar avotiem un Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā)	1 100 m ³ (t.sk.Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā)	93 m ³ (no darbībām ar avotiem un Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā)
Vidējas radioaktivitātes atkritumi (Intermediate level waste (ILW))	0 m ³	14 m ³ (no darbībām ar avotiem un Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā un no darbībām ar avotiem)	0 m ³	17 m ³ (no darbībām ar avotiem un Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā un no darbībām ar avotiem)
Augstas radioaktivitātes atkritumi (High-level waste (HLW))	Nav plānots	Nav plānots	Nav plānots	Nav plānots

* Salaspils kodolreaktora demontāžas un likvidēšanas rezultātā

** No darbībām ar avotiem un Salaspils kodolreaktora likvidēšanas rezultātā